

„HRVAT“ I „HRVATI“ – OD TOPONIMA DO ETNONIMA

Mate Božić
Filozofski fakultet u Splitu
Odsjek za povijest
matepov107@yahoo.com
Znanstveni rad
Primljeno: 16. 5. 2018.
Prihvaćeno: 19. 10. 2018.

Tema ovog rada tumačenje je značenja, odnosno razvoja, europskih toponima, regionima i etnonima u kojima je moguće prepoznati zajedničku „hrvatsku“ osnovu. U radu se kronološki navode spomeni „hrvatskog imena“ tematizirani u dosadašnjoj historiografiji, uzimajući osobito u obzir razmatranja i zaključke Vjekoslava Klaića o toj problematici. Potom se analizira pojava istovjetnog „hrvatskog“ toponima, regionima/teritorionima i etnonima na jednom dijelu područja nekadašnje rimske provincije Dalmacije (dijelova današnje Hrvatske te Bosne i Hercegovine) tijekom ranog srednjovjekovlja. Naposlijetku se problematizira pitanje egzistencije „Bijelih Hrvata“ i „Bijele Hrvatske“ u europskom kontekstu, kako je predstavljeno u djelu „De administrando imperio“ sredinom X. stoljeća, odnosno pitanje pretpostavljenog „dolaska Hrvata“ – tj. seobe skupine nositelja hrvatskog etnonima iz sjevernijih europskih krajeva u Dalmaciju.

Ključne riječi: Hrvat, Hrvati, hrvatski toponim, hrvatski regionim, hrvatski teritorionim, hrvatski etnonim, Regnum Croatorum, Bijeli Hrvati, Bijela Hrvatska, dolazak Hrvata, podrijetlo Hrvata

Prvi spomeni „hrvatskog imena“ u europskom kontekstu

Prvi spomen hrvatskog imena u domaćim pisanim izvorima, kao i prvi pouzdani spomen hrvatskog imena uopće,¹ zabilježen je na prostoru nekadašnje rimske provincije Dalmacije tijekom druge polovice

1 Treba istaknuti kako se, s obzirom na dosadašnje (brojne i raznorodne) pokušaje tumačenja hrvatskog imena, a s tim usko povezano i problematike „podrijetla Hrvata“, neka od njih temelje na vrlo upitnim *kroatonimima*, a neki od takvih primjera su: dva imena („Χορόαθος“ i „Χορούαθος“) zabilježena na natpisima iz II. – III. st. po. Kr. pronađenima na ušću rijeke Don (antička grčka kolonija Tanais); ime istočnoiranskoga plemena „Harahvati“ i njihove zemlje „Harahvaiti“; ime istočnoeuropskih nomadskih „Sarmata“ uz paralelu s imenom „Hrvata“; starogermanski naziv za Karpate „Harvaða fjöll“ – što neki tumače kao „planine Hrvatâ“; raznih naziva za Gote kao što su „Hredgutans“, „Hredcyning“, „Hred“ i „Hraedas“; ime bugarskoga kana iz VII. stoljeća – Kuvrata (grč. Κούβρατος, Κοβράτος) itd. Više o različitim historiografskim pristupima u okviru istraživanja ove problematike u: Neven Budak, ur., *Etnogeneza Hrvata = Ethnogeny of the Croats* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1995), passim.

IX. stoljeća. Naime, u Darovnici kneza Trpimira (o. 845 – o. 864), kojom je 4. ožujka 852. godine (zauzvrat za zajam) splitskom biskupu Petru darovao crkvu svetog Jurja na Putalju i potvrdio mu posjede, zabilježena je Trpimirova titulacija „dux Croatorum“.² Treba istaknuti kako je isprava sačuvana u prijepisu iz XVI. stoljeća,³ pa se postavlja i pitanje autentičnosti pojedinih dijelova povelje, uključujući i uporabu titule „dux Croatorum“. Međutim, već u vladarskom naslovu jednog od Trpimirovih nasljednika – Branimira (879. – 892.), vidljivom na ulomcima oltarne pregrade, točnije na zabatu pronađenom na lokalitetu Crkvina (u Šopotu kod Benkovca) knez se također titulira i kao: „DVX CRVATORV(m)“.⁴

S obzirom na prijevod Trpimirove i Branimirove titularne sintagme „dux Croatorum/Cruatorum“ na suvremeni hrvatski jezik, treba imati na umu kako se na Bašćanskoj ploči (nastaloj oko 1100.) kralj Hrvatske i Dalmacije Dmitar Zvonimir (1075. – 1089.) titulira kao „kralj hrvatski“ („Zъvъnimirъ kralъ hrъvatski“).⁵ Osim toga, Zvonimir se također, poput kneza Trpimira i kneza Branimira, u svojim latinskim poveljama nazivao i „Chroatorum (...) rex“ - „Ego Suinimir nutu dei Chroatorum et Dalmatorum“,⁶ stoga bi, sukladno već utvrđenom Zvonimirovu paralelnom latinsko-hrvatskom titularnom predlošku („Chroatorum rex“ = „kralj hrvatski“) i sam Trpimirov, odnosno Branimirov, naslov bilo ispravnije prevoditi kao „vojvoda/knez hrvatski“, a ne kao „vojvoda/knez Hrvata“ kao što se to redovito čini.

Nakon prve zabilježene pojave na prostoru nekadašnje rimske provincije Dalmacije, sljedeći spomen hrvatskog imena (kako se navodi u historiografiji) odnosi se na srednjoeuropski prostor. Tako arapski geograf Al-Ġarmi sredinom IX. stoljeća spominje Slavene na širem karpatskom području. Iako se izvorno djelo nije sačuvalo, Al-Ġarmijeve podatke koristio je, prema L. Margetiću, Al-Ġaihani (krajem IX. stoljeća), a potom i Ibn Rosteh (krajem IX. ili početkom X. stoljeća).⁷ Ibn Rosteh u svom djelu tako navodi: „Između zemlje Pečenega i zemlje Slavena daljina je 10 dana.“, a „Njihov vladar se kruni (...) Njegovo je sjedište u sredini zemlje Slavena. Već je rečeno da se ugledni čovjek

2 Gluhak, „Podrijetlo imena Hrvat“, 132.

3 Brković, „Diplomatička analiza Trpimirove i Muncimirove isprave“, 94.

4 Josipović, „Nova zapažanja o trabeaciji oltarne ograde iz Šopota kod Benkovca“, 136.

5 Moguš, „Kako pročitati Bašćansku ploču“, 41.

6 *Monumenta antiquissima*.

http://arhinet.arhiv.hr/_DigitalniArhiv/Monumenta/HR-HDA-876-10.htm (30. 10. 2018.)

7 Margetić, *O etnogenezi Hrvata i Slavena*, 52.

među njima, koji nosi titulu „vladar vladara“, zove kod njih „Swjtm.l.k.“. Njegovo je dostojanstvo više od „sūbanġa“, a taj „sūbanġ“ je njegov zamjenik (...) Mjesto u kojem živi zove se „Ġrwab“ (...).“⁸

Neki autori (npr. Hvolson; 1869.) koji su obrađivali ove izvore smatrali su kako se pod imenom slavenskog vladara s titulom „Swjtm.l.k.“ krije velikomoravski knez Svetopulk koji je vladao između 870. i 894. godine.⁹ Samu riječ „Ġrwab“ (tj. sjedište „Swjtm.l.k.“-a) Hvolson je povezivao s „chorwat“,¹⁰ odnosno *H.rwat (uz Hvolsona, tako zaključuju i Marquart, Hauptmann, Lewicki te Lovnianski). Margetić je smatrao kako je ime glavnoga grada države Slavena (a ime te prijestolnice je „chorwat“-*H.rwat) ujedno predstavljalo naziv cjelokupne države: „ukratko riječ je o Hrvatskoj, onoj koja se prema Porfirogenetu nazivala Bijela ili Velika Hrvatska.“¹¹ Zaključak navedenih autora kako riječ „Ġrwab“ („chorwat“-*H.rwat) u ovom izvoru upućuje na opstojnost termina „Hrvat“ na karpatskom području sredinom, tijekom druge polovice ili krajem IX. stoljeća je u svakom slučaju točan. Međutim, za razliku od Marquarta, koji je držao kako se naziv glavnog grada „zemlje Slavena“ („Ġrwab“=„chorwat“-*H.rwat) odnosi na sjeverniji Krakov,¹² ili Margetića (da je riječ o imenu cjelokupne države - Porfirogenetove Bijele ili Velike Hrvatske), ispravnije je zaključiti kako se pod tim imenom krije pojednostavnjeni naziv za dobro poznato Svatoplukovo sjedište u Moravskoj: Veligrad (Velehrad)¹³ – današnje Staré Město na jugoistoku Republike Češke.¹⁴ Riječ je o toponimu koji sadrži stcsl. pridjev „velii“ (sa značenjem „velik“) i imenicu „gradb“ (sa značenjem „utvrđenog naselja“).¹⁵ Prema tome, termin „Ġrwab“ iz navedenog arapskoga izvora (koji upućuju na pojam „chorwat“-*H.rwat tj. „Hrvat“) za „velii gradb“ kneza Svatopluka ne samo da znači „Grad“,

8 Margetić, *O etnogenezi Hrvata i Slavena*, 52.

9 Prema Marquartu, to je ime („Swjtm.l.k.“) pripadalo svakom knezu nadvislanskih Bijelih Hrvata sa sjedištem u Krakovu, dok Kmietowicz smatra da je riječ o tituli, a ne o imenu, i to izvedenoj iz slavenskoga izraza svet u značenju „silni, moćni“. Hauptmann je (poput Hvolsona), također, držao da je u ovom izvoru riječ upravo o moravskom knezu Svetopulku pa je iznio tezu kako je ime tog slavenskog vladara prvi spomenuo tek Al-Ġaihani krajem IX. stoljeća. Margetić se ne slaže s Hauptmannovom mišljenjem i pristaje uz Marquarta: Margetić, *O etnogenezi Hrvata i Slavena*, 52-53.

10 Takav zaključak je prihvatio i Marquart, a to je (prema Margetiću) ujedno i mišljenje većine novijih autora, uključujući i Hauptmanna: Isto, 53.

11 Isto, 53.

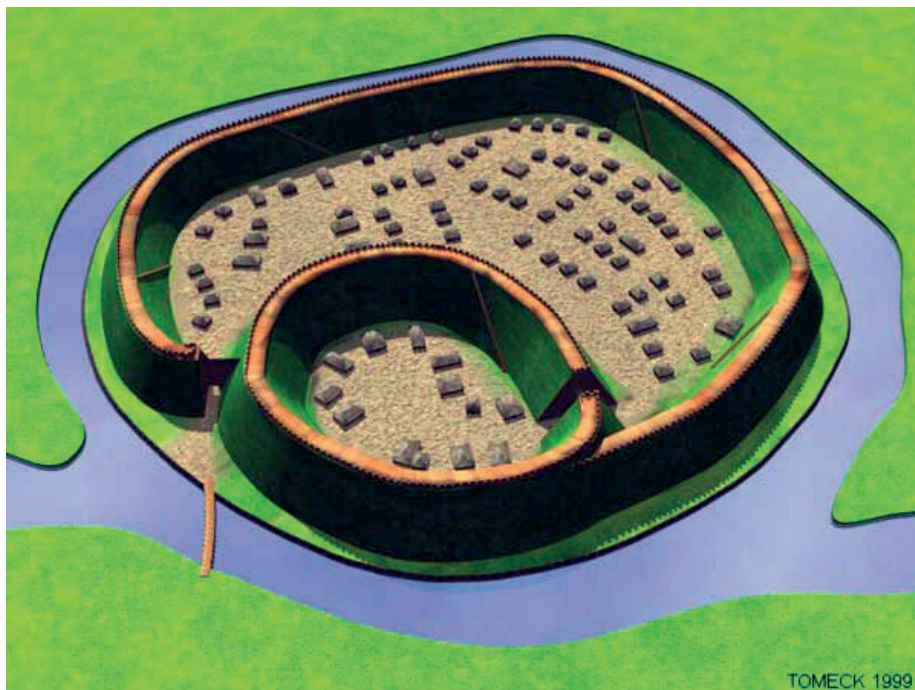
12 Isto, 52.

13 Ovsená, *Pátranie po tajných slovenských dejinách a slovenskom duchu*, 111-114.

14 Vavřínek, „The Question of the Legendary Welegrad (Veligrad)“, 782.

15 Isto, 778.

nego ujedno svjedoči kako je tijekom druge polovice IX. stoljeća na prostorima Češke odnosno Moravske (dakle na slavenskim područjima) izraz „hrvat“ bio istoznačan s pojmom „grad“ – odnosno „hrvat“ je predstavljao toponim kojim se imenovalo neko ograđeno mjesto, gradište ili gradina tj. tvrđa/grad, što se sadržajno odnosi na praslavensko *górdь.¹⁶

Slika 1. Rekonstrukcija slavenskog ranosrednjovjekovnog „gorda“ – utvrđenog naselja (gradišta ili gradine) u blizini mjesta Grzybowo južno od poljskog Gniezna¹⁷

Upravo u tom svjetlu treba promatrati brojne zabilježene srednjovjekovne mjesne nazive „hrvat“ (i slično) u nekadašnjoj Karantaciji, Štajerskoj, današnjoj Saskoj, Češkoj, Hrvatsko itd., tj. u svim europskim krajevima do kojih je doprla slavenska ekspanzija tijekom V., VI. i VII. stoljeća.¹⁸ Naime, u svim tim slučajevima nije riječ o srednjovjekovnim

16 Gluhak, *Hrvatski etimološki rječnik*, 242-243.

17 <http://arheologia.w.toruniu.pl/grzybowo/rekonstr/grod2.jpg> (30. 10. 2018.)

18 Znakovito je kako su toponimi koji upućuju na pojam „hrvat“ rasprostranjeni od istočne i jugoistočne do srednje Europe, odnosno sve do zapadne granice prodiranja slavenskih plemena tijekom ranosrednjovjekovnog razdoblja (današnja istočna Njemačka – istočne Alpe): u Bugarskoj, Grčkoj, Makedoniji, Albaniji, Hrvatskoj, Sloveniji, Austriji (istočnoj), Češkoj, Njemačkoj (istočnoj), Poljskoj, Slovačkoj, Mađarskoj, Rumunjskoj; dakle uključujuć i one europske krajeve u kojima nikada nije zabilježeno postojanje hrvatskih plemena.

„tragovima“ nacionalnog imena današnjih Hrvata, kao što se u historiografiji redovito smatra, nego o jednoj od toponimskih varijanti praslavenskog *górdъ sa značenjem: ograđeno mjesto, gradište ili gradina tj. tvrđa/grad. Neke od tih toponima iscrpno je opisao Vjekoslav Klaić, kako se može pročitati u djelu „Hrvati i Hrvatska – Ime Hrvat u povijesti slavenskih naroda“.¹⁹ Tako, prema Klaiću: „(...) u sjevernoj Štajerskoj, a uz gornju Muru stoji među Ljubnom (Leoben) i Judenburgom mjesto, koje se zove Kraubat“²⁰ – dakle praslavensko *górdъ u jednoj od svojih toponimskih varijanti – „hrvat“. Nadalje, Klaić piše: „To se ime spominje mnogo puta već u poveljama 11. – 13. stoljeća, a piše se redovito „Chrowat“.²¹ Osim toga, vezano uz taj mjesni naziv (tj. suvremeni toponim „kraubat“) u povijesnim izvorima spominju se i neka „vlastela: Wernherus, de Chrowat, Chunrat de Chrowat, Otto miles de Crowat, Otto de Chrowat et filius suus, zatim: „judicium generale de Chrowat“, i.t.d.“²²

Klaić nadalje piše: „U Koruškoj imade u okolišu Miljskoga jezera mjesto, koje tamošnji Nijemci zovu Kraut. To je ime skroz iskvareno od sredovječnoga „Chrowat“, koje se više puta spominje u listinama 11. i 12. stoljeća. U celovačkom je muzeju izvorna povelja, kojom predstojnica manastira sv. Jurja god. 1190. daje grofu Otonu od Ortenburga „einen Fischbezug von 2 Huben in Chrowat. Nesumnjivo je također, da i taj Chrowat potječe od imena Hrvat.“²³ Međutim, suprotno Klaićevu mišljenju, kao i u prethodno navedenom slučaju i za suvremeni koruški toponim „Kraut“ također se može zaključiti kako označava jedan specifični staroslavenski toponimski oblik izraza za suvremeni pojam „grad“ – dakle „hrvat“, a ne koruški ranosrednjovjekovni etnonim tj. hrvatsko (plemensko) ime, kako pogrešno zaključuje Klaić u svom djelu.

Osim u Karantaciji na ranosrednjovjekovne toponime „hrvat“ (i njegove izvedenice) nailazimo i na području današnje istočne Češke. Klaić njihovo opstojanje povezuje s onim češkim hrvatskim plemenom kojim su vladali Slavnikovci, odnosno smatra kako ti toponimi pred-

19 Navedena knjižica („Hrvati i Hrvatska: ime Hrvat u povijesti slavenskih naroda“) objavljena je u izdanju Matice hrvatske 1930. godine, dok se u ovom članku koristi pretisak istog djela u izdanju iz 1991. godine. Zapravo je riječ o Klaićevu spisu pod naslovom „Ime Hrvat u historiji slavenskih naroda“, koji je bio objavljen još 1899. godine te namijenjen široj javnosti kao prvi dio Klaićevih razmatranja o toj temi.

20 Klaić, *Hrvati i Hrvatska*, 14.

21 Isto, 14.

22 Isto

23 Isto, 15.

stavljaju mjesni preostatak hrvatskog plemenskog imena u Češkoj. To se može zaključiti prema sljedećim Klaićevim riječima: „Padom Slavnikovaca izgubi političku moć i drugo pleme hrvatsko. I ono se poput Jizerskih Hrvata stopi s glavnim plemenom češkim u jedno, pa tako u XI. stoljeću i imena hrvatskoga u istočnoj Češkoj. Održala su se do danas jedino neka mjesna imena; naročito su tri mjesta zvana „Charwatice“ (Charwatec), koja opominju na nekadašnja plemena Hrvata.²⁴ Međutim, toponim „Charwatice“ (Charwatec), kao i u štajerskim i koruškim primjerima, također može predstavljati izvedenicu od specifičnog staroslavenskog izraza „hrvat“ u značenju „grad“ – dakle ograđeno ili utvrđeno mjesto, gradište ili gradina, kao što na toponime „Hrvace“ nailazimo i na nekim područjima u današnjoj Hrvatskoj – npr. u okolici Sinja,²⁵ a na istoznačni povijesni toponim „Horvati“ kod Starih Mikano- vaca u okolici Đakova.²⁶

Postojanje jednog češkog toponima vrlo sličnog posljednjem navedenom bilježi i Klaić riječima: „Od brojnih imena mjesnih, koja potječu od plemena Hrvata, održalo se je jedno sve do danas. To je ime sela „Charwath“ (340 stanovnika) u okružju i kotaru grada Olomuca.“²⁷ Međutim, kao što ni toponim „Horvati“ (u okolici Đakova) ili „Hrvace“ (u okolici Sinja) ne potječu od plemenskog etnonima Hrvata, tako od hrvatskog plemenskog imena ne potječe ni ime sela „Charwath“ u okolici Olomouca. Kao i u prethodno navedenim slučajevima riječ je u osnovi o staroslavenskoj toponimskoj varijanti „hrvat“ u značenju „grad“ – ograđeno mjesto, gradište ili gradina tj. tvrđa/grad, koje je

24 Klaić, *Hrvati i Hrvatska*, 68-69.

25 Toponim „Hrvace“ u okolici Sinja u jednoj povelji iz 1480. godine zabilježen je kao „Hroivaczca“. Više o tome u: Vjekoslav Klaić, „Prilog za povijest Poljica u 15. stoljeću“, *Vjesnik kr. Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskoga zemaljskoga arkiva* XVI (1914): 40-44.

26 Prema tom srednjovjekovnom toponimu, budući da su u tom kraju imali neke svoje posjede, nazvan je i plemićki rod „de Horvati“, inače ogranak mađarskog roda Banca. Horvati su, osim toga, posjedovali i druga imanja u Vukovskoj, Požeškoj i Bačkoj županiji, a najistaknutiji odvjetci toga roda bili su braća Pavao (zagrebački biskup), Ivaniš (mačanski ban) i Ladislav. Od 1384. godine Horvati su sudjelovali u ustanku plemića protiv kraljica Elizabete i Marije te njihova palatina Nikole Gorjanskog, odnosno predvodili su protudvorski pokret u srednjovjekovnom Slovinju. Tako su kod Gorjana ubili palatina Gorjanskog i zarobili kraljice, ali su naposljetku ipak bili poraženi; Ladislav je poginuo u Mačvi (1387.), a Pavao i Ivaniš zarobljeni su nakon što je Žigmund opsjeo utvrdu Dobor u Bosni u koju su se Horvati bili sklonili. Ivaniš je potom bio pogubljen u Pečuhu, a Pavlu se otada gubi svaki trag. Više o tome u: Danijel Petković, „Hrvatsko ime u srednjovjekovnoj Slavoniji – prema nekoliko primjera u diplomatskim izvorima od 13. do 15. stoljeća“, *Starohrvatska prosvjeta* III 33 (2006): 243-281.

27 Klaić, *Hrvati i Hrvatska*, 70.

ostalo sačuvano u toponimiji Koruške, Štajerske, Češke, Hrvatske itd., upravo u tom specifičnom obliku (odnosno njegovim izvedenicama) sve do suvremenog doba.

Na slične toponime u kojima se može prepoznati osnovni oblik „hrvat“ nailazimo i na područjima koje je nekada naseljavalo slavensko stanovništvo uz rijeku Labu u današnjoj istočnoj Njemačkoj, točnije Saskoj. Klaić u svom djelu bilježi i ta mjesna imena te, dosljedan svojem stajalištu, također smatra kako i ti toponimi potječu od plemenskog imena Hrvata, iako istodobno priznaje kako povijesni izvori ipak ne bilježe postojanje nekog hrvatskog plemena u tim dijelovima Europe: „Polapski Slaveni bili su rascjepkani na svu silu manjih i većih plemena; ali ni u jednom poznatom spomeniku ne nalazimo, da bi se ma koje pleme izrijekom zvalo Hrvati. No ipak nema sumnje, da je i kod polapskih Slavena bilo ime Hrvat poznato i da je bilo tamo plemena toga imena. To nam dokazuju naročito mjesna imena, od kojih su se neka do danas održala.“²⁸

Nadalje, Klaić opisuje spomenute sasko-njemačke hrvatske toponime na sljedeći način: „Zanimljivo je, da je ime Hrvat živjelo upravo na skrajnjoj sjevero-zapadnoj međi Slavena i Nijemaca, naime u porječju rijeke Saale u današnjoj pruskoj provinciji Saskoj oko grade Halle-a.“²⁹ Potom navodi podatke Pavela J. Šafaříka: „Der name Chrwaty war eigen polabischen Ortschaften eigen (...) Chruuati bei Dithmar im Jahre 981. jetzt Korbetha bei Halle; Chrubate in einer Urkunde Heinrichs III. von 1055., Grawat in einer Urkunde Heinrichs IV. von 1086; Chruaziss in einer Urkunde Heinrichs II. von 1012., Curewate in der halberstädter Chronik, jetzt das südliche Korbetha an der Saale bei Weissenfels (...).“³⁰ S obzirom na taj toponim, H. Grössler i Nehring navode sljedeće podatke: „Gross-Corbetha an der Saale (Curuvadi und Curuvati, 1012.-1023. Curewate, 1279. Chorwet, 1282. Corwethe, 1320. Curwete, Kurwete) ist eine deutsche Ansiedelung (...)“³¹ Međutim, u svim tim slučajevima nije riječ o plemenskom „imenu Hrvata“ koje je „živjelo“ na „skrajnjoj sjevero-zapadnoj međi Slavena i Nijemaca“ kako smatra Klaić (kao i Šafařík, Grössler i Nehring), nego opet o specifičnom staroslavenskom mjesnom nazivu „hrvat“ – jednom u nizu toponimskih varijanti koje se odnose na praslavensko *górdʰ, a koji je u tom izvor-

28 Klaić, *Hrvati i Hrvatska*, 71-72.

29 Isto, 72.

30 Isto

31 Isto

nom obliku zabilježen u nekim povijesnim izvorima, da bi danas bio prepoznat u suvremenim mjesnim nazivima poput Korbetha/Gross-Corbetha i slično.

Uz ova do sada spomenuta „hrvatska“ mjesna imena, a čiji je broj u različitim europskim krajevima daleko veći od niza koji donosi Klaić u svom djelu,³² u nekim je slučajevima navedeni toponim – „hrvat“, ujedno bio osnova nastanka naziva za jedno šire područje ili točnije određenog regionima kao što je npr. „pagus Croudi“ / „pago Crouuati“ u Tirolu i Karantaniji. Klaić u svom djelu spominje i te primjere: „Čini se, da je sve u današnji Tirol dopiralo ime hrvatsko. Ima jedna povelja kralja Otona III. od 19. srpnja 993., izdana u Magdenburgu“³³ u kojoj se navode vladarska darovanja nekih posjeda „in pago Croudi“³⁴. S obzirom na ubiciranje te „župe Hrvati“, prema nekim autorima, kako ističe Klaić, ona bi se nalazila na Toblaškom polju u južnom Tirolu (današnja sjeverna Italija), dok drugi povjesničari ne dijele to mišljenje.³⁵

Uz ovaj regionim (područno ime) iz (vjerojatno) južnog Tirola, daleko je poznatiji primjer zabilježen u povijesnim izvorima koji se odnosi na ranosrednjovjekovnu Karantaniju. Tako, prema Klaiću: „Sigurno je međutim, da je u staroj Karantaniji u X. stoljeću opstojala župa slavenska, koja se u spomenicima naročito zove „pagus Crouuati“. Ta se župa spominje u samim vjerodostojnim kraljevskim poveljama“,³⁶ tako se navodi: „in pago Crouuati“ (povelja iz 954.); „in pago Crauuati“ (povelja iz 961.); „in pago Chruuat“ (povelja iz 979.).³⁷ Sudeći prema tim izvorima, Klaić zaključuje: „U Karantaniji (Karentani) opstojala je dakle god. 954. – 979. slavenska župa zvana pagus Chrouuat, u kojoj je vladao u ime njemačkoga kralja grof Hartwig“ te potom navodi mišljenje Moritza Felicetti von Liebenfelssa kako: „Po njegovu nepobitnu istraživanju prostirala se je ta župa upravo na Gosposvetskom polju i u njegovoj okolici, dakle na onom rimskom starinom posvećenom tlu, gdje su stolovali prvi slavenski knezovi Karantanije.“³⁸

32 Vidi sliku 8.

33 Klaić, *Hrvati i Hrvatska*, 15.

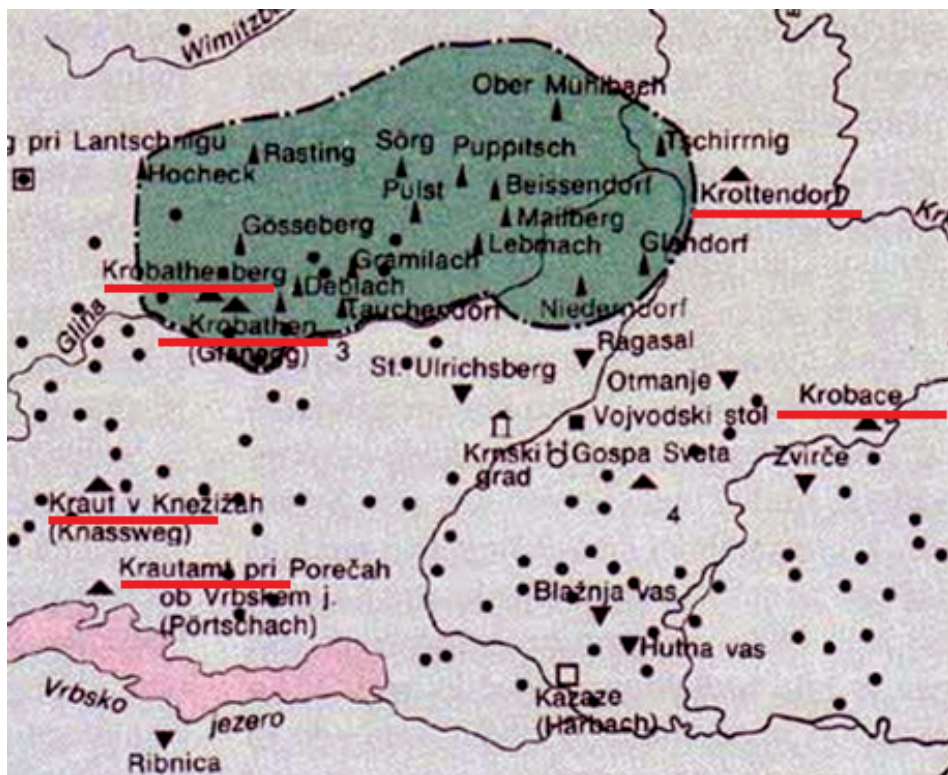
34 Isto

35 Isto, 16.

36 Isto, 16.

37 Isto

38 Isto, 16-17.

Slika 2. „Župa Hrvati“ u ranosrednjovjekovnoj Karantaniji i lokalni toponimi koji upućuju na mjesni naziv „hrvat“: Krottendorf, Kroathe berg, Krobathen, Krobace, Kraut, Krautama³⁹

Međutim, unatoč nedvojbenom postojanju slavenske župe zvane „pagus Chrouuat“ (i slično) u središtu ranosrednjovjekovne Karantanije, kao i na području (vjerojatno) današnjeg južnog Tirola, dakle jednog nedvojbenog hrvatskog regionima ili područnog imena, povijesni izvori ne bilježe postojanje nekog hrvatskog plemena u tim dijelovima Europe. Prema tome, može se zaključiti kako su na području Tirola i Karantanije povijesni procesi u određenom periodu vodili procesu prerastanja lokalnog toponima (tj. mjesnog imena „hrvat“) u jedan oblik regionima, kao što su to tirolska i karantanska „župa Hrvati“, postojanje kojih je ostalo zabilježeno u povijesnim izvorima kako donosi Klaić. Međutim, u okviru tih „hrvatskih župa“ nije naposljetku došlo i do formiranja hrvatskog plemena, kao što je to bio slučaj u nekim drugim europskim krajevima, primjerice današnjoj sjeverozapadnoj Ukrajini i Češkoj, uključujući i ranosrednjovjekovnu Dalmaciju.

39 http://www.savel-hobi.net/leksikon/zgodovina_sl/samovadrzava.htm#top (30. 10. 2018.) – uz intervencije autora članka

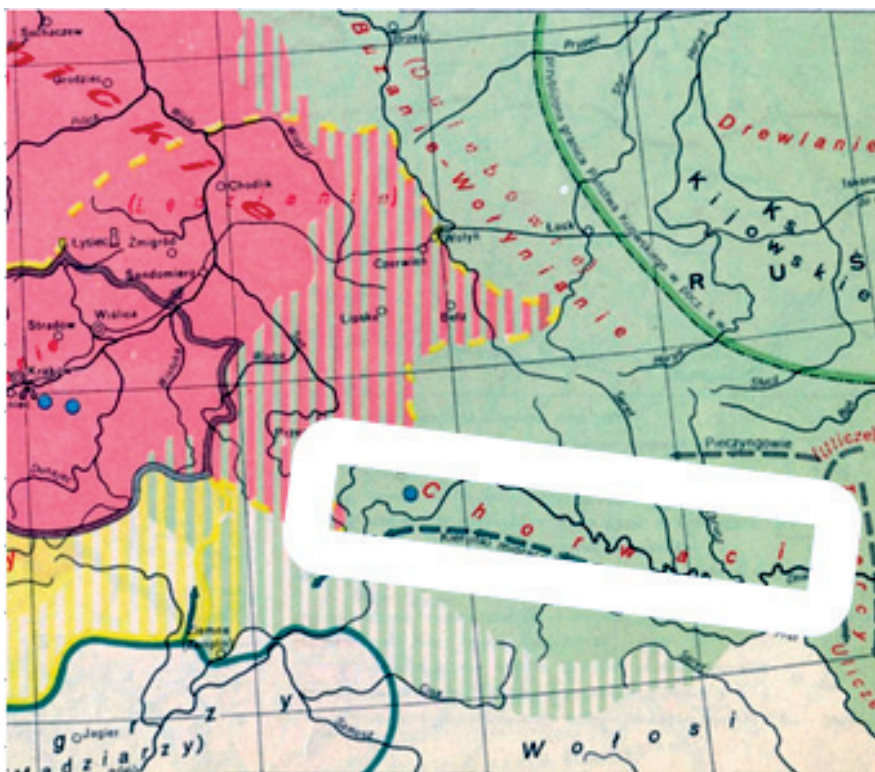
Tako je na nekim područjima izvorni mjesni naziv/toponim „hrvat“, a potom iz tog toponima izvedeni naziv za jedno šire područje ili regionim (slavenska „župa Hrvati“) postao osnova za nastanak množinskog plemenskog imena „Hrvate“ ili „Horvate“. Na taj je način staroslavenski izraz „hrvat“ (izveden od praslavenskog *górdъ sa značenjem: ograđeno mjesto, gradište ili gradina tj. tvrđa/grad) prešao razvojni put od mjesnog, preko područnog do imena plemena i time, također samo u nekim slučajevima, prerastao u početnu fazu oblikovanja jednog etnonima. Povijesni izvori bilježe formiranje tog hrvatskog plemenskog imena barem u četiri slučaja na tri zemljopisno udaljena područja: istočnoj Europi (današnjoj sjeverozapadnoj Ukrajini, točnije Galiciji), srednjoj Europi (današnjoj Češkoj) i južnoj Europi (dijelu područja nekadašnje rimske provincije Dalmacije, tj. dijelovima današnje Hrvatske te Bosne i Hercegovine).

Prvi pouzdani izvor⁴⁰ u kojem se navodi slavensko pleme „Horvate“ na području današnje Ukrajine, točnije Galicije je „Повѣсть вѣманьныхъ лѣтъ“ (Pověstí Vreměnyňhŭ Lětŭ) s početka XII. stoljeća ljetopisca Nestora. U tom se djelu spominju i dalmatinski Hrvati – tj. „Bijeli Hrvati“ (dva puta), te ukrajinsko-galicijski Hrvati - „Horvate“ (tri puta).⁴¹ Tako Nestor, pišući o tom istočnoeuropskom hrvatskom plemenu navodi sljedeće: „I živjahu v mire i Poljane i Drevljane i Sever i Radimiči i Vjatiči i Horvate. Dulebi že živjahu po Bugu, kde nine Volinjane, a Ugliči i Tiverci sedjahu po Dnestru, prisedjahu k Dunajeви, (...)“⁴²

40 Moglo bi se reći kako se i u djelu „De administrando imperio“ iz sredine X. stoljeća, donose podatci o ovom istočnoeuropskom hrvatskom plemenu, međutim vijesti iz DAI-a općenito miješaju saznanja bizantskog dvora o češkim i ukrajinskim hrvatskim plemenima, pa se ne može sa sigurnošću utvrditi koji se podatci točno odnose na istočnu, a koji na zapadnu skupinu tih sjevernijih hrvatskih plemena (o tome više u trećem dijelu ovoga rada). Osim toga, na područje ukrajinskog hrvatskog plemena, prema nekim nesigurnim izvorima VIII. – IX. stoljeća, mogao bi se odnositi i regionim „Krowataland“. Više o tome u: Karel Kroch, „Predslavenska Crvena Hrvatska pod sarmatskim Horitima u Ukrajini (374-992)“, u *Staroiransko podrijetlo Hrvata*, ur. Zlatko Tomičić, Andrija-Željko Lovrić (Zagreb: Kulturni centar pri Veleposlanstvu I. R. Iran, 1999), 155-164.

41 Ljubičić, „Podrijetlo Hrvata“, 43.; A. Gluhak navodi kako Nestor koristi izraze: *Horvate Bělii, Hrovate Bělii, Horvate, Horvaty, Hravaty* itd. u raznim zapisima. Više o tome u: Alemko Gluhak, „Seobe i jezična starina, nekoliko bilježaka“, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 15 (2009): 167-172.

42 Klaić, *Hrvati i Hrvatska*, 58.

Slika 3. Područje ukrajinskog hrvatskog plemena u Galiciji uz gornji tok rijeke Dnjestar⁴³

Klaić u svom djelu opisuje povijesnu sudbinu tog hrvatskog plemena na sljedeći način: „Pleme Hrvata živjelo je dugo samo za se i neovisno. No otkako je varjaško-ruski knez Oleg (879. – 912.), nasljednik Rurikov, zavladao zemljom Poljana i stolicom njihovom, gradom Kijevom, pokoravaše on redom svojoj vlasti i razna plemena današnje Ruske, naročito pak Severane, Radimiče i Dulebe. Tako mu pođe za rukom negdje na početku X. stoljeća, da pokori i najzapadnije pleme Hrvata. Malo zatim okupi Oleg ogromnu vojsku, da udari na bizantsko carstvo. Opremvivši do 2000 brodova spusti se rijekom Dnjeprom u Crno more, pak dođe pod Carigrad, da ga zauzme (907.). Bizantski car Leo VI. prepade se velike sile Olegove i plati mu ogromnu ucjenu zlatom i svilenim tkaninama⁴⁴ (...) Iz pričanja dakle Nestorova razbi-

43 <http://www.piaستowie.kei.pl/piast/mapy/1.htm> (30. 10. 2018.) - uz intervencije autora članka

44 Klaić navodi i Nestorov zapis o Olegovu pohodu na Carigrad 907. godine: „V leto 6412., v leto 6413., v leto 6414., (904. – 907.) ide Ol,g na Greki. Igorja ostaviv v Kijeve; poja že množstvo Varjag i Sloven i Čjudi i Kriviča i Merju i Poljani i Sever i Drevljani i Radimiča i Horvati i Dulebi i Tiverca, iže skut tolkovniki: si vsi zvahut sja Velikaja Skut, i s simi vsemi pojde Ol,g na konih i v korabljih, i be čislom korabljih 2000, i pride k Cesarju Gradu.“ Klaić, *Hrvati i Hrvatska*, 60-61.

ramo jasno, da je god. 907. u Olegovoj vojsci bilo i Hrvata, a to su bez sumnje bili oni Hrvati, koji su stanovali u susjedstvu Duleba i drugih ruskih plemena. God. 907. dakle bili su Hrvati nesumnjivo podanici kijevskoga kneza Olega. Po svoj prilici da je tada već u njihovoj oblasti stajao grad Peremišlj (Przemysl) na Sani, kao što su u oblasti plemena Duleba bili gradovi Bužski grad, Velinj (Volinj) i Červenj. (...) Za kneza Igora (912. – 945.), a još više za njegove udovice Oljge i njezina sina Svjatoslava odmetala su se redom svladana plemena slovenska od kijevskih knezova. U to doba, čini se, da se je i pleme Hrvata odvrгло od Kijeva, pa bilo s voljom bilo silom priznalo vlast svojih zapadnih susjeda, Poljaka ili Ljeha (Ljaha), kojim je tada vladao knez Mečislav. Ali Hrvati ne ostadoše dugo pod Poljskom. Čim je ruskim knezom u Kijevu postao sv. Vladimir (980. – 1015.) prva mu bijaše zadaća, da otme Poljakom oblast Hrvata s gradom Peremišljem i zemlju Duleba s gradom Červenjem.⁴⁵ (...) Iza kratka rata dakle osvoji Vladimir i Permišlj i Črvenj te od obiju oblasti njihovih sastavi novu oblast, udjelnu naime kneževinu, kojoj postade stolicom grad Vladimir (Volodimir). Od toga grada prozvana bi kasnije i čitava zemlja Hrvata i Duleba kneževinom Vladimirovom ili Vladimirovom (Lodomerija), koje joj ime ostade kroz sva kasnija stoljeća sve do danas.⁴⁶

Klaić, slijedeći srednjovjekovne izvore, posljednji spomen hrvatskog plemena u Galiciji nalazi na samom kraju X. stoljeća: „Još samo jednom spominje se u ruskim izvorima pleme Hrvata. Kad je god. 992. knezom poljačkim postao slavni Boleslav I. Hrabri, čini se, da se je namah digao, da ruskomu knezu u Kijevu otme Vladimirovu kneževinu. Tom je prigodom valja i pleme Hrvata ustalo, da se oslobodi vlasti kneza Vladimira. No taj pohita da ih pokori.⁴⁷ (...) Nakon rata god. 993., za koji se doduše ne kaže, kako je ispao, ali se je sigurno svršio pobjedom Vladimirovom, ne spominje se više u ruskim spomenicima pleme Hrvata.“⁴⁸ Prema Klaiću istu vijest, o Vladimirovu pokoravanju ukrajinskih Hrvata krajem X. stoljeća, donosi i „poljski ljetopisac Dlugosz: Vastatis eo anno dux Russiae Carvatis infertur illi (duci) a Pieczyngis

45 Prema Klaiću, Nestor u svojem ljetopisu za godinu 981. navodi sljedeće: „ide Vladimêr k Ljahom (Poljakom) i zaja gradi ih, Peremišlj, Červenj i ini gradi, iže sut i do sego d'ne pod Rusiju“: Isto, 61.

46 Isto, 60-62.

47 Sljedeći Klaićev navod iz Nestorove kronike glasi: „V leto 6501. (=993.) ide Vladimer na Hrovati. Priš,dš,ju že jemu s vojni Hrovatskija, se Pečenezi pridoša po onoj strane od Suli, Vladimer že poidu protivu im, i srete je na Trubeži na brode, kde nine Perejaslavl“: Isto, 62.

48 Klaić, *Hrvati i Hrvatska*, 62.

(Pečenegi) bellum, contra quos egressus ad fluvium Rubiessa (Trubež) eos offendit (...).“⁴⁹

Uz ovo slavensko hrvatsko pleme na području današnje sjeverozapadne Ukrajine, povijesni izvori bilježe postojanje čak dva slavenska hrvatska plemena na prostorima današnje Češke. Pišući o tim češkim hrvatskim plemenima, Klaić ističe sljedeće: „Najznamenitiji spomenik, koji govori o Hrvatima u današnjoj Češkoj, jest povelja njemačkoga kralja Otona I. od g. 973., kojom bijaše ustanovio međe netom osnovane biskupije Praške.“⁵⁰ Naime, u toj se povelji granice biskupije opisuju tako da se navode sva slavenska plemena koja su joj pripadala, uključujući i: „(...) Psovane, Chrovati et altera Chrowati, Slasane, Trebowane, Boborane, Dedosane (...).“⁵¹

Iz ovih podataka Klaić zaključuje: „Po izloženom popisu međa biskupije Praške razbiramo dakle ne samo to, dokle je god. 973. dopirala politička vlast toga kneza (Boleslava II. Pobožnog, koji je vladao od 967. do 999. – op. a.), nego slutimo još i to, da je većina u povelji izbrojenih oblasti i plemena tek nedavno priznala vlast čeških knezova, pošto se još tako živo ističe osebnost njihova. Što se napose tiče Hrvata, vidimo, da su tada opstojala dva plemena toga imena (Chrovati et altera Chrowati), zatim da su ta plemena prebivala negdje na zapadu grada Krakova i rijeke Odre, a na sjevero-zapadu visoke Tatre i rijeke Vaga, napokon na sjeveru (tada veoma stegnute) oblasti Morave. Uzmemo li još na um, da su Hrvatima na zapadu stanovali Pšovani (oko Melnika kod sutoka Vltave i Labe), to ostaje plemenima hrvatskim današnja sjeveroistočna Češka do grada Krkonoša, zatim jugoistočna Češka do Morave.“⁵²

Klaić uz svoje ubiciranje tih srednjoeuropskih hrvatskih plemena navodi i Jirečkov stav: „Hermenegild Jireček opredijelio je sjedišta jednoga i drugoga plemena po prilici ovako: Prvo pleme Hrvata prebivalo je u području rijeke Jizere pa sve do Labe, dakle u današnjem Boleslavskom okružju. Tim plemenom vladao je u prvoj polovici X. stoljeća kao udjelni knez Boleslav, mlađi brat sv. Većeslava. (...) Drugo pleme Hrvata prebivalo je na istoku i jugoistoku prvomu, i to s jedne i druge strane gornje Labe. Glavnom mjesto u njegovoj oblasti bijaše grad Ljubica kod utoka rijeke Ljubice (danas Cidline) u Labu, u kojem stolovaše slavna porodica Slavnikovaca (...).“⁵³

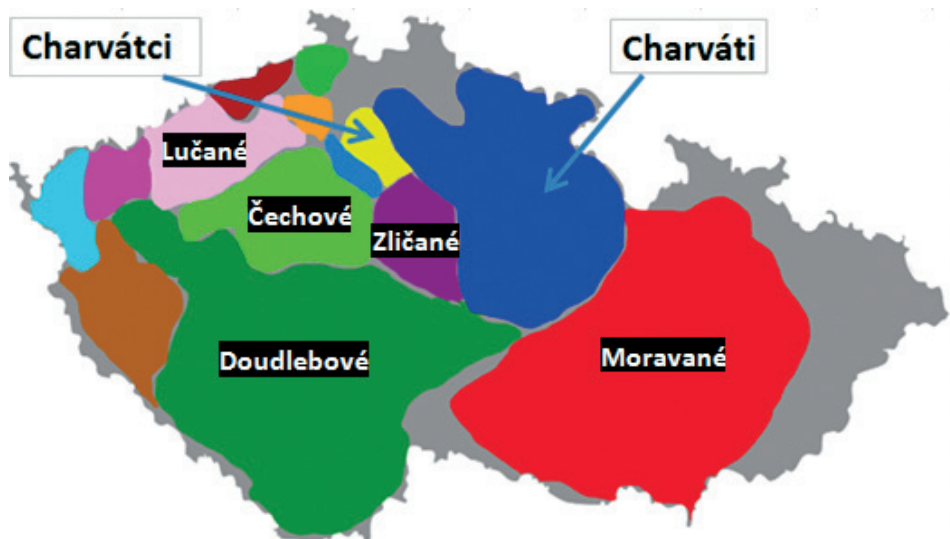
49 Klaić, *Hrvati i Hrvatska*, 62.

50 Isto, 64.

51 Isto, 65.

52 Isto, 65-66.

53 Isto, 66.

Slika 4. Prikaz dvaju susjednih hrvatskih plemena u granicama današnje Republike Češke⁵⁴

Povijesnoj sudbini navedenih čeških hrvatskih plemena Klaić posvećuje sljedeći odlomak: „Udjelni knezovi i vlasteoske porodice jednoga i drugoga plemena hrvatskoga vodile su mnogo upornih borba s knezovima glavnoga plemena češkoga, dok ih ti nisu svladali i skršili snagu njihovu. Već za sv. Većeslava (926. do 935.) spominju se razmirice među njima i mlađim mu bratom Boleslavom, udjelnim knezom Jizerskih Hrvata. Te se razmirice svršiše tako, da se je Boleslav na posljetku urotio proti svomu bratu, pak stao o tom raditi, da ga ubije. Kad je Većeslav malo zatim došao u Boleslav u pohode svomu bratu, pa 28. rujna (935.) iz kneževskoga grada išao u crkvu na jutarnju misu, navali na nj brat Boleslav, te ga ovoga sluge Česta, Tyra i Gnevša pred crkvenim vratima umoriše.“⁵⁵

O tim kobnim događajima ispredala se i jedna legenda sačuvana u rukopisima XIII. – XIV., ali sastavljena već u prvoj polovici X. stoljeća. Zanimljivo je kako se u toj legendi kaže „kako je majka Većeslavova, po imenu Drahomira, začuvši za smrt njegovu, plačući pohitala, bacila se na grudi njegove, pa ga onda dala odnijeti u svećenički dom.“⁵⁶ Prema Klaiću legenda dalje teče: „Ubojavši že sja mati jeho (Drahomira)

54 https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%C4%8Cesk%C3%A9_kmeny.png (30. 10. 2018.) – uz intervencije autora članka

55 Klaić, *Hrvati i Hrvatska*, 66-67.

56 Isto, 67.

smerti i beža v Horvati (Krovati)“.⁵⁷ Dakle, Drahomira je pobjegla iz grada Boleslava i sklonila se „v Horvati“, tj. u zemlju Hrvata, koja je bila izvan dosega podanicima njezina sina, kneza Boleslava. Budući da su Jizerski Hrvati već bili pod Boleslavljevom vlašću, Klaić zaključuje kako se Drahomira sklonila k onim Hrvatima koji su bili smješteni sjeverozapadno od Moravske.⁵⁸

Iako je udjelna kneževina čeških Jizerskih Hrvata već oko 935. godine bila ukinuta,⁵⁹ drugo češko hrvatsko pleme – na sjeverozapadnoj granici Moravske, kod kojih se prema legendi sklonila Većeslavova majka Drahomira, imalo je svoje vlastite vladare sve do kraja X. stoljeća, a riječ je o poznatom rodu Slavnikovaca.⁶⁰ Osim toga, kako Klaić smatra, na neke od spomenutih čeških hrvatskih plemena odnosi se i vijest poljskog ljetopisca Vincentija Kadlubeka kako je „slavni poljački knez i kralj Boleslav I. Hrabri (992. – 1025.) pokorio svojoj vlasti nekakve Hrvate (...)“.⁶¹ Iako dvoji jesu li ti spomenuti Hrvati („Cravatio“) bili smješteni istočno ili zapadno od tadašnje Poljske, Klaić se ipak priklanja mišljenju da su se nalazili „bliže današnjoj Češkoj nego Ruskoj“.⁶²

Uz ove povijesne izvore još dva ranosrednjovjekovna zapisa svjedoče o opstojnosti hrvatskih plemena na području današnje Češke. Prvi se odnosi na navod iz poznate „Anglosaske kronike“ sastavljene u Wessexu za vrijeme vladavine kralja Alfreda Velikog (871. – 899.). Tako u tom spisu piše: „Na sjeveroistok od Moravljana jesu Dalaminaci, i na istok od Dalaminaca jesu Hrvati („Horigti“), i na sjever od Dalaminaca jesu Srbi, i na zapad od njih Siusli. Na sjever od Hrvata („Horoti“) je zemlja žena, i na sjever od zemlje žena jesu Sarmati sve do Ripejskoga gorja.“⁶³

Arapski pisac Masudi 943./944. godine piše o karpatskim Slavenima za čije kraljeve kaže da su se neki pokrstili, a ostali ostali pogani. Osim toga, prema Masudiju, u davna vremena nad slavenskim narodom Volinjana vladao je kralj Mağah. Nadalje, Masudi između ostalih

57 Klaić, *Hrvati i Hrvatska*, 67.

58 Isto

59 Naime: „Kad je iza smrti Većeslavove sio na kneževski stolac u Pragu ubojica njegov, Boleslav I. Grozni (935. do 967.), nestade udjelne kneževine u oblaski Jizerskih Hrvata.“: Isto, 68.

60 Isto

61 „Hunnos seu Hungaros, Cravatio et Mardos, gentem validam, suo mancipavit imperio“: Isto, 62.

62 Isto

63 Katičić, „Dalmatia u zemljopisu Alfreda Velikoga“, 81.

slavenskih plemena nabraja i Moravljane, zatim Hrvate („Chorwātin“), potom Čehe, Gačane i Braničevce te dodaje kako su imena kraljeva kod pojedinog slavenskog naroda „u isto vrijeme ujedno i čvrsti nazivi tih kraljeva“.⁶⁴ S obzirom na redoslijed nabiranja slavenskih plemena, Masudi hrvatsko pleme („Chorwātin“) smješta između Moravljana i Čeha što otprilike odgovara zemljopisnom položaju dvaju spomenutih hrvatskih plemena na području današnje Češke.⁶⁵

Naposlijetku, tragajući za spomenom hrvatskih plemena u Češkoj Klaić navodi i poznatu legendu o Ivanu „hrvatskom“. Prema toj legendi češki knez Borivoj (djed sv. Većeslava) je, loveći uz rijeku, strijelom ubio košutu. Nedugo nakon toga događaja, nakon što su se njegovi ljudi napojili mlijekom koje je isteklo iz ubijene košute, Borivoj je ugledao mušku osobu koja mu se predstavila kao Ivan „hrvatski“ - sin kralja hrvatsko-ga.⁶⁶ Međutim, prema novijim istraživanjima, Ivan ne bi bio „hrvatski“ kraljević, nego „korvajski“ monah, sin obodritskog kneza Gostomysla,⁶⁷ te je, prema tome, njegovo povezivanje s češkim Hrvatima posve neutemeljeno i pogrešno.

64 Margetić, *O etnogenezi Hrvata i Slavena*, 64.

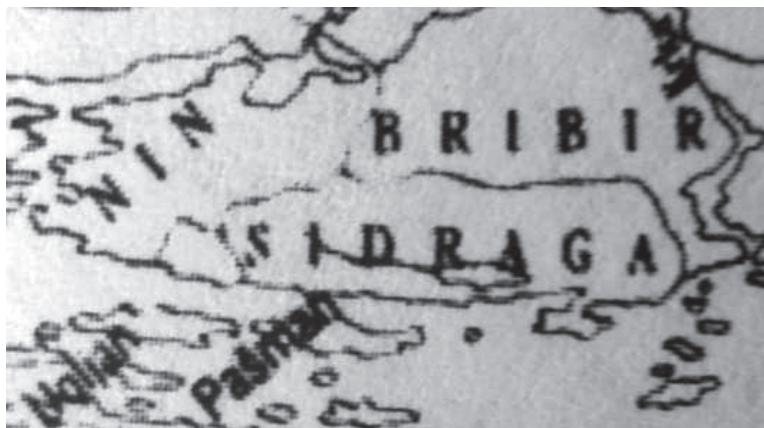
65 Još jedan izvor iz X. stoljeća spominje Hrvate, iako nije sigurno odnosi li se taj navod na južnoeuropsko ili srednjoeuropsko hrvatsko pleme. Riječ je o kronici „Sefer Josippon“ koja je nastala oko 980. u južnoj Italiji. Naime, u tom se spisu spominju narodi: „Mwr'h“, „Krwťj“, „Swrbjn“, „Lwcnjn“, „Lwmmn“ (ili „Ljwnn“), „Kr'kr“ i „Bzjmjn“ za koje se u cjelini kaže kako je riječ o Slavenima („jsqlbj“). Međutim, M. Eggers smatra da su ovdje spomenuti Hrvati („Krwťj“) smješteni na istočnojadranskoj obali (a ne u današnjoj Češkoj) budući da su južnotalijanskom autoru svakako bili zanimljiviji mediteranski narodi od naroda u kontinentalnoj unutrašnjosti Europe. Neki drugi autori zaključuju da je u ovom slučaju ipak riječ o manjim slavenskim plemenima na području današnje Češke. Više o tome u: Martin Eggers, *Das Grossmährische Reich: Realität oder Fiktion? Eine Neuinterpretation der Quellen zur Geschichte des mittleren Donauraumes im 9. Jahrhundert* (Stuttgart: Anton Hiersemann, 1995), 129-130.

66 Klaić, *Hrvati i Hrvatska*, 70-71.

67 U slučaju navoda o „hrvatskom kraljeviću Ivanu“ najvjerojatnije se radi o pisarskoj pogrešci pri prepisivanju teksta legende, kako to navodi Josef Vašica. Naime, prema istraživanju J. Vašice, Ivan je bio stvarna osoba, čiji je otac najvjerojatnije bio slavenski obodritski knez Gostomysl – što je ispravnije od učestalog imena Gestimula. S obzirom na epitet „hrvatski“, koji se nalazi napisan tri puta i to u obliku „korvacki“, najvjerojatnije je riječ o grešci kasnijeg prepisivača. Prema tumačenju J. Vašice pridjev „korvacki“ (tj. hrvatski) bi u tom slučaju dolazio od izvornog „korvajski“, što bi opet bilo izvedeno od naziva Korvajskog samostana, budući da je „kraljević Ivan“ bio „korvajski monah“. Do te greške u prepisivanju (i posljedično pogrešnih historiografskih tumačenja) došlo je vjerojatno pogreškom pisara koji je znao za postojanje hrvatskih plemena u ranosrednjovjekovnoj Češkoj te je smatrao da je posvojni pridjev „korvajski“ zapravo stariji oblik za „korvacki“ (tj. hrvatski): Ljubičić, „Podrijetlo Hrvata“, 43.

Rekonstrukcija razvojnog puta „hrvatskog imena“ na području nekadašnje rimske provincije Dalmacije: od toponima do etnonima

Naposlijetku, razvojni put hrvatskog imena od toponima, preko regionima (područnog naziva) i teritorionima (naziva države) do plemenskog imena odnosno začetka jednog etnonima moguće je rekonstruirati i na području nekadašnje rimske provincije Dalmacije, tj. u današnjim južnijim područjima Hrvatske i susjednim dijelovima Bosne i Hercegovine. Pritom treba imati na umu da se pojam „Hrvat“, kako ističe slovenski povjesničar Bogo Grafenauer pojavljuje: „u domaćim spomenicima do XV veka samo u množini (dakle kao „Hrvati“ – „Hrvate“; op. a.) i u značenju ili „Hrvatska, hrvatska zemlja“, ili „stanovništvo Hrvatske“ (u nekim izvorima izraz „v Hrvatih“ znači po svoj prilici i posebno ime za šire zaleđe Zadra)”.⁶⁸ Naime, poznato je kako se kraj u zaleđu Zadra (današnji Ravni kotari) sve do 1527. godine nazivao „Hrvati“;⁶⁹ što predstavlja dalmatinski regionim za koji se također može ustvrditi kako je potekao od toponima „hrvat“, a usporediv je s već navedenim primjerima u Tirolu i Karantaciji („pagus Croudi“; „pago Crouuati“).

Slika 5. Tri starohrvatske županije: Bribirska, Ninska i Sidraška na ravnokotarskom području koje se prema srednjovjekovnim izvorima nazivalo specifičnim regionimom - „Hrvati“⁷⁰

Kao što su se navedeni tirolski i karantanski regionimi („župa Hrvati“) razvili iz određenog toponima (mjesnog naziva) – „hrvat“, kakvi su

68 Mužić, „Bijeli Hrvati“, 286.

69 Gluhak, „Podrijetlo imena Hrvat“, 132.

70 Goldstein et al., *Hrvatske županije kroz stoljeća*, 19.

zabilježeni primjerice u Štajerskoj, Karantaniji, Češkoj, Njemačkoj (uz rijeku Labu) i drugdje, takav je slučaj bio i s dalmatinskim područnim nazivom „Hrvati“. Može se pretpostaviti kako se taj slavenski toponim koji je u ovom slučaju imao funkciju „nukleusa“ hrvatskog imena u Dalmaciji formirao najranije u periodu druge polovice VI. odnosno prve polovice VII. stoljeća⁷¹ te da je u svojoj osnovi, poput već navedenog primjera moravskog Veligrada, nosio staroslavenski oblik „hrvat“ – tj. jednu od toponimskih varijanti praslavenskog *gǫrdъ. Isto tako, može se zaključiti kako se u kasnijim razdobljima jezičnog razvoja, prema primjeru češkog naziva „Velehrad“, izvorni oblik „hrvat“ tog toponima također preoblikovao u današnju, suvremenu hrvatsku jezičnu formu - „grad“ (= češ. „hrad“). Naposljetku, s obzirom na toponimiju šireg područja današnjih Ravnih kotara, nameće se zaključak da je jedini toponim koji bi po svojoj povijesnoj važnosti bio dovoljno istaknut da svoje mjesno ime „prenese“ na svoju širu okolicu, kako bi se tako konačno formirao dalmatinski hrvatski regionim, današnji Biograd.⁷²

Prema tome, kao što je Svatopulkovo sjedište – moravski Veligrad – u drugoj polovici IX. stoljeća u arapskim izvorima prepoznato u obliku toponima *H.rwat,⁷³ mogući staroslavenski oblik naziva za današnji Biograd bio bi „bijeli-hrvat“: „hrvat“ u značenju tvrđa/grad uz epitet „bijeli“. Taj pretpostavljeni oblik ujedno je mogući korijen nastanka drugih dobro poznatih srednjovjekovnih termina poput „Bijeli Hrvati“ i „Bijela Hrvatska“ koji su sredinom X. stoljeća po prvi put zabilježeni u

71 Slavenski prodori u Dalmaciju započeli su već sredinom VI. stoljeća. Tako su u jednom prodoru 548. godine doprli do Drača, a potom su početkom pedesetih dosegli i Dalmaciju. Avaro-slavenske provale u sljedećim su desetljećima prerasle u naseljavanje i zauzimanje teritorija. Naposljetku, zabilježeno je kako su Langobardi 642. godine kod Siponta pobijedili Slavene, koji su na jug Italije prodrli vjerojatno s obala današnje srednje Dalmacije, iz čega se može zaključiti kako je dalmatinsko kontinentalno zaleđe, uključujući i dijelove obale, već tada bilo čvrsto u slavenskim rukama. Više o tome u: Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest* (2008), 52-67.

72 Prvi spomen Biograda zabilježen je sredinom X. stoljeća (τὸ Βελέγραδον). Od 1000. godine Biograd je kratkotrajno priznavao mletačku vlast, da bi oko 1018. bio prijestolnica Hrvatskog Kraljevstva te od sredine 1050-ih sjedište biskupije. Istodobno se u Biogradu osnivaju muški benediktinski samostan sv. Ivana Evanđelista i ženski sv. Tome, koje je posjedima bogato obdario kralj Petar Krešimir IV. U Biogradu se 1102. godine i Koloman Arpadović okrunio za hrvatsko-dalmatinskog kralja. Između 1115. i 1124. nad Biogradom se izmjenjivala vlast hrvatsko-ugarskih kraljeva i Mletačke Republike, da bi ga mletačka vojska 1125. godine osvojila i razorila. Sjedište biskupija se tada izmjestilo u Skradin, a Biograd je izgubio status grada. Nakon što su križari zauzeli Zadar 1202. godine, Biograd su obnovile zadarske izbjeglice, koji su u njemu uspostavili komunalnu vlast u progonstvu. Stoga se Biograd od početka XIII. stoljeća ponekad naziva i „Zara vecchia“.

73 Margetić, *O etnogenezi Hrvata i Slavena*, 53.

djelu „De administrando imperio“.⁷⁴ Prema zaključku A. Gluhaka, iz tog izvornog područja koje je nosilo naziv „Hrvati“ (neposrednog zaleđa Zadra odnosno Biograda – današnjih Ravnih kotara) hrvatsko ime se paralelno sa širenjem i učvršćivanjem vlasti lokalnog vladara (točnije „kneza/kralja hrvatskoga“), od prve polovice IX. do kraja XI. stoljeća, širilo i na druge krajeve i ljude, da bi svoje današnje značenje i opseg dobilo tek u vrijeme hrvatskoga narodnog preporoda u XIX. stoljeću.⁷⁵

Slika 6. Toponim Biograd u odnosu na neposredno zaleđe – područje kojega predstavlja početnu točku širenja izvornog dalmatinskog regionima/teritorionima/etnonima „Bijeli Hrvati“⁷⁶

Da je izraz „Hrvati“ zabilježen prvenstveno za zaleđe Biograda i Zadra, a potom i drugih srednjodalmatinskih gradova izvorno predstavljao regionim/teritorionim tj. naziv za određeno područje/naziv države, a tek potom iz regionima/teritorionima izvedeno množinsko plemensko ime, te da se to izvorno teritorijalno značenje zadržalo duboko u srednjem vijeku, pa čak i tijekom novoga vijeka svjedoči nekoliko primjera zabilježenih u raznim izvorima. A. Gluhak tako navodi

74 Mužić, „Bijeli Hrvati“, 266-268.

75 Gluhak, „Podrijetlo imena Hrvat“, 132.

76 Lučić et al., *Hrvatski povijesni zemljovid*, 10. – uz intervencije autora članka

sljedeće primjere: godine 1428. zabilježen je naslov „ban Dalmacije i Hrvat“ za titulu bana Hrvatske i Dalmacije; potom 1470. izraz „mnogim crikvam po Hrvatih i Dalmaciji“; zatim navod „kraluje u Dalmaciji i na Hrvatih“ u *Kronici* P. Rittera Vitezovića (1652. – 1713.); te forma „na Hrvateh“ koju nailazimo u djelu „Postille“ A. Vramca (1538. – 1588.).⁷⁷

Na pečatniku bana Pavla Šubića pronađenom u Zadru i datiranom između 1299. i 1312. godine moguće je uočiti natpis: „PAULUS DE BREBERIO BANUS CROATORUM D(omi) N(u)S ET BOSNE“⁷⁸ – što se redovito prevodi kao: „ban Hrvata i gospodar Bosne“. Međutim, Pavao se istodobno (1299.) titulira i kao „banus Croacie et Dalmacie“⁷⁹ – tj. „ban Hrvatske i Dalmacije“. Prema tome, u okviru Pavlove banske titule sintagma „BANUS CROATORUM“ predstavlja istoznačnicu s izrazom „banus Croacie“, što znači da se pojam „Hrvati“ u prvom slučaju (kao i drugom slučaju – „ban Hrvatske“) odnosi na teritorijalni, a ne plemenski/etnički aspekt Pavlove vlasti. Naime Pavao je krajem XIII. i početkom XIV. stoljeća bio, sudeći prema svojoj tituli (između ostaloga) ban jednog određenog teritorija – Hrvatske, a ne jednog plemena ili etničke skupine – Hrvata, kako bi se moglo pogrešno razumjeti, ukoliko bi se njegov naslov prevodio doslovno. Osim toga, takav oblik banske titule („BANUS CROATORUM“) s prijelaza XIII./XIV. st. po svom je značenju analogan već spomenutim kneževskim i kraljevskim titulama Trpimirovića od IX. do kraja XI. stoljeća: „dux Croatorum/Cruatorum“; „Chroatorum (...) rex“ i slično, te je njegovo pravo značenje: „ban hrvatski“ ili „ban hrvatske (zemlje)“.

U vrijeme provala raznih germanskih, hunskih, avarskih i slaven-skih plemena na područje Rimskog Carstva, odnosno tijekom perioda „seobe naroda“, romansko te autohtono poromanjeno pučanstvo kontinentalnog zaleđa sklanjalo se iz ravnica na potencijalno lako branjive položaje, a na području Dinarida u brda (daleko od putova, gdje se bavilo stočarstvom) ili se s druge strane koncentriralo u dobro branjene gradove i naselja na obali, odnosno na jadranskim otocima.⁸⁰

77 Gluhak, „Seobe i jezična starina“, 168-169.

78 Klaić, „Paulus de Breberio banus Croatorum dominus et Bosne“, 414.

79 Isto

80 S obzirom na autohtono stanovništvo u vrijeme „seobe naroda“: u panonskim gradovima kontinuitet imena (Sisak, Celje, Srijemska Mitrovica) svjedoči o određenom kontinuitetu naseljenosti starosjedilaca. Međutim, vjerojatno je značajan dio panonskog stanovništva izbjegao prema jugu, u Dalmaciju, ili na zapad, odnosno istok Carstva. Preostalo je stanovništvo prelazilo iz naselja u ravnica na sigurnije, lako branjive položaje. Iliromansko stanovništvo u Dinaridima povlačilo se u nepristupačnije planinske predjele. Na obali većina stanovništva prelazi u dobro utvrđene gradove ili u naselja koja se nalaze na lako branjivim položajima, dok je jedan dio izbjegao na otoke. Više o tome u: Goldstein, *Hrvatska povijest*, 74-75.

U hrvatskim Dinaridima spomenuta populacija je do kraja srednjega vijeka od okolnog slavenskog (i poslavenjenog) stanovništva preuzela jezik, osobna imena i društveni ustroj, te se samoimenovala „Vlasi na Hrvateh“⁸¹ što bi značilo hrvatski Vlasi/Vlasi na Hrvatskoj (zemlji).

Jedan navod iz „Hrvatske kronike“ tj. hrvatskog prijevoda (u prijepisu Jerolima Kaletića iz 1546.) latinskog izvornika *Ljetopisa popa Dukljani-na* (kako donosi I. Mužić) također upućuje na izvorno teritorijalno značenje pojma „Hrvati“. Naime, dok u samom izvorniku piše: „Deinde Maritima in duas divisit provincias, a loco Dalmae, ubi rex tunc manebatm et synodus facta est, usque ad Valdevino vocavit Croatiam Albam quae et inferior Dalmatia dicitur.“⁸² u „Hrvatskoj kronici“ navodi se sljedeće: „I Primorje razdili na dvoje, počamše od mista (grada, ki po poganih bi razrušen, ki se zove) Dalma, gdi sa shodom biše, deri do mista, ko se zove Valdemin, od Dalme do Valdemina prozva Hrvate bile, što su Dalmatini Nižnji.“⁸³ Prema tome, latinski izraz „Croatia Alba“ (ili Bijela Hrvatska), prevoditelj razumijeva kao sintagmu „Hrvati bili“ – dakle „Hrvati“ upravo u teritorijalnom smislu „Hrvatske“ (zemlje). U spomenutom prijepisu prijevoda također piše sljedeće: „I mnoge dobre zakone postaviše, ke bi mnogo govoriti; da, ako tko hoće napuno znati naredbu ku učiniše i mejaše kudi postaviše i zemljam imena, vazmi knjige ke pri Hrvatih ostaše i pri njih se nahode, a zovu se „methodios.““⁸⁴ što opet znači da se pritom misli na određeni teritorij gdje se te „knjige“ nalaze – tj. na Hrvatsku (kao zemlju), a ne na Hrvate (kao pleme/narod).

Može se zaključiti kako se pojedini, ovdje navedeni, primjeri pojave izraza „Hrvati“ u povijesnim izvorima ne odnose prvenstveno na pleme – etničku skupinu, nego na određeni teritorij – zemlju Hrvatsku. Trpimir Macan također za ranosrednjovjekovnu Hrvatsku kojom su vladali Trpimirovići (u periodu do kraja XI. stoljeća) navodi: „Ona se nije zvala Hrvatska (...) Zvali su je Hrvati. Tako bi se mjesto: u Hrvatskoj govorilo: u Hrvata.“⁸⁵ Prema A. Gluhaku specifični izraz „Hrvate“ je množinski tip naziva koji i danas živi u nekim drugim (u današnjem hrvatskom jeziku više se ne koristi) slavenskim jezicima (sln. „na Hrvateh“, č. „na Čechach“), dok drugi izraz - „Hrvati“ u sebi nosi prven-

81 Šimunović, „Lička toponomastička stratigrafija“, 235.

82 Mužić, *Hrvatska kronika*, 144.

83 Isto, 118.

84 Isto, 120.

85 Macan, *Povijest hrvatskoga naroda*, 52.

stveno teritorijalni aspekt i znači upravo „Hrvatska zemlja“.⁸⁶

Iz svog izvornog teritorijalnog značenja, regionim/teritorionim „Hrvati“ se na jednom dijelu područja nekadašnje rimske provincije Dalmacije (kao i u današnjoj sjeverozapadnoj Ukrajini, odnosno Češkoj) razvio u plemensko ime, odnosno začetak današnjeg hrvatskog nacionalnog etnonima. Društveno-politička forma u okviru koje je moguće objasniti taj prijelaz (s teritorijalnog na plemensko (etničko) značenje) zabilježena je u Tirolu kao „pagus Croudi“, a u Karantaniji 954. – kao „pago Crouuati“, 961. – kao „pago Crauuati“ i 979. godine – kao „pago Chruuat“, što se može prevesti kao – župa Hrvati.⁸⁷ Na jednom dijelu područja nekadašnje rimske provincije Dalmacije uvjetni ekvivalent (na mnogo višoj razini administrativnog i teritorijalnog razvitka) toj tirolskoj/karantanskoj župi Hrvati po prvi put je zabilježen u već spomenutoj Trpimirovoj povelji iz 852. godine kao „regnum Croatorum“ sa značenjem – država Hrvati.

Plemensko ime, kao najčešći izvor nastanka slavenskih etnonima, usko je vezano uz teritorijalni pojam „župa“. Kako navodi A. Pleterski, praslavenski pojam „župa“ predstavlja „okrug, područje jednog plemena“, a „označava relativno malu teritorijalnu jedinicu određenog broja sela na čijem čelu je župan“. Nadalje: „pojedinačne župe možemo razumjeti kao osnovne političke jedinice slavenskoga svijeta“, a usporediva je „s grčkim *polisom*, rimskim *civitasom*, germanskim *gauom* te keltskim *oppidumom*. Ljudi su u njima ostvarivali svoj pravni identitet, u današnjem smislu državljanstvo. Staro mišljenje da su ih Slaveni preuzeli od Avara sve je manje vjerojatno. Pisana vrela spominju njene predstojnike, župane tek od 777. godine, tj. od njihova uključanja u feudalni sustav, nakon čega je župa u različitim krajevima i u različito doba već preuzela različita značenja.“ Pojedinačne slavenske župe udruživale su se u veće teritorijalne skupine, pri čemu se formiralo tzv. *fraktalno društvo*, tj. sve su župe jedne veće cjeline bile „slično strukturirane“, a „na razini svake župe nalazimo ono što inače možemo proučavati i na razini udruživanja pojedinačnih župa u veće teritorijalne skupine.“⁸⁸

Da je taj proces teritorijalnog okrupnjavanja (tj. ujedinjavanja župa/županija u veće cjeline) bio aktualan na slavenskim područjima uz istočnu obalu Jadranskog mora tijekom IX./X. stoljeća svjedoči navod iz DAI-a u kojem se ističe kako plemena Sklavinija uz istočnu oba-

86 Gluhak, „Seobe i jezična starina“, 168.

87 Klaić, *Hrvati i Hrvatska*, 15-17.

88 Pleterski, „Etnogeneza Slavena – metode i proces“, 9.

lu Jadranskoga mora „nemaju arhonte već samo starce župane“. Također, iz navoda istog djela u poglavlju o Srbima jasno proizlazi kako srpski župani predstavljaju nižu vlast od njihova „arhonta“ Zaharije, odnosno da su župani neka vrsta oblasnih gospodara. U tekstu Trpimirove povelje iz 852. petorica svjedoka također nose titulu župana, dok se u Muncimirovoj povelji iz 892. godine navodi čak sedam župana svjedoka,⁸⁹ između kojih se za dvojicu može zaključiti kako ujedno upravljaju određenim manjim dijelovima Muncimirove države – Željjevek (livanjski župan) i Zbidrag (župan Klisa).⁹⁰

Međutim, postavlja se pitanje kako je ta, od pojedinih župa/županija daleko veća teritorijalna skupina – „Regnum Croatorum“ (ili država Hrvati) kneza Trpimira i njegovih nasljednika nazvana hrvatskim imenom? Odgovor se vjerojatno krije u preklapanju središnjeg vladavinskog područja Trpimira i njegovih neposrednih prethodnika (Mislava, Vladislava, Borne i njegova ujaka Ljudemisla) s područjem užeg regiona, (pretpostavljene) slavenske župe „(Bijeli) Hrvati“ u širem zaleđu Zadra, odnosno Biograda. Naime, prema D. Karbiću prvi zabilježeni Trpimirov prethodnik – knez Borna, u franačkim se izvorima 818. spominje kao knez Gudučana („dux Guduscanorum“), tj. kao knez manje plemenske zajednice iz istočnog dijela Ravnih kotara – oko rječice Guduče,⁹¹ koja izvire u zaleđu Biograda, a pritoka je rijeke Krke; zatim 819. kao „dux Dalmatiae“,⁹² a 821. godine kao „dux Dalmatiae atque Liburniae“.⁹³ Bornu je 821. naslijedio njegov nećak, sinovac ili unuk Vladislav („Ladasclavus“),⁹⁴ a potom se u franačkom dijelu Dalmacije („in Dalmatas“ – tj. „među Dalmatima“) oko 823. godine spominje Bornin ujak Ljudemisl kod kojega se sklonio Ljudevit Posavski.⁹⁵ Potom je u franačkom dijelu Dalmacije tijekom tridesetih godina IX. stoljeća vladao Mislav/Mojslav („Mislauus“, „Muisclavus“), koji se u različitim izvorima naziva „dux“ i „princeps“.⁹⁶

89 Goldstein et al., *Hrvatske županije*, 10-11.

90 Brković, „Diplomatička analiza Trpimirove i Muncimirove isprave“, 121.

91 Ančić, „Franački i langobardski utjecaji pri stvaranju i oblikovanju Hrvatske Kneževine“, 223-224. Više o tome u: Damir Karbić, „Zlatni vijek Bribira“, *Hrvatska revija* 7 2 (2007): 12-19.

92 Mužić, *Hrvatska povijest devetoga stoljeća*, 99.

93 Isto, 100.

94 Isto, 106.

95 Isto, 107.

96 Isto, 108-109.

Slika 7. Područje toka rječice Guduče – teritorij Gudučana: u odnosu na Biograd i biogradsko zaleđe⁹⁷

Moglo bi se zaključiti kako je područje Ravnih kotara – srednjovjekovni „Hrvati“,⁹⁸ predstavljalo kneževsko matično vladavinsko područje Trpimira i njegovih prethodnika još od Bornina vremena. Naime, sam Borna je od izvornog kneza Gudučana – smještenih oko ravnokotarske rječice Guduče, u franačkim izvorima 821. godine tituliran kao vladar šireg područja pod vrhovnom franačkom upravom („Dalmatia atque Liburnia“), a koje je svoje središte imalo

97 https://bs.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Zadar_County_OpenStreetMap.svg (30. 10. 2018.) – uz intervencije autora članka

98 Prema podacima iz DAI-a, ravnokotarsko je područje sredinom X. stoljeća bilo podijeljeno na tri starohrvatske županije: Bribir, Nin i Sidragu. Sjedište Bribirske županije bio je Bribir tj. bribirska utvrda; sjedište Ninske županije grad Nin, dok je sjedište Županije Sidraga vjerojatno bio Biograd. Podrijetlo imena Sidraške županije jest slavensko. Ono „draga“ u imenu pokazuje da se županija nalazi uz more. Vrlo slično „primorsko“ ime nosila je i Županija „Parathalassia“ – tj. Primorje, koja se nalazila u zaleđu Splita i Trogira te je na nekim mjestima dopirala i do obale, a od Sidraške županije dijelio ju je Bribir. Sjedište te županije bilo je vjerojatno u Klisu, pa je „župan Klisa“ (termin koji nalazimo u izvorima) i župan Županije Primorje zapravo ista osoba. Više o tome u: Goldstein et al., *Hrvatske županije*, 13-15. Također, zanimljivo je kako se u Ljetopisu Popa Dukljanina pojmovi Primorje, Bijela Hrvatska i donja Dalmacija poistovjećuju: „Deinde Maritima in duas divisit provincias, a loco Dalmae, ubi rex tunc manebatm et synodus facta est, usque ad Valdevino vocavit Croatiam Albam quae et inferior Dalmatia dicitur.“

upravo u ravnokotarskom zaleđu bizantskog Zadra i u neposrednoj blizini Biograda, tj. u srednjovjekovnim „Hrvatima“. Slijedeći zaključak o procesu udruživanja pojedinačnih slavenskih župa i formiranju tzv. *fraktalnih društava*, prema tom regionimu „Hrvati“, tj. nazivu matičnog vladavinskog teritorija i cijela Trpimirova (a možda već i Bornina) država nazivala se „Regnum Croatorum“ – tj. „Hrvati“ (ili „Hrvati Bijeli“ kako je navedeno u Nestorovu ljetopisu i u „Hrvatskoj kronici“), ali ne prvenstveno u smislu hrvatskog etnonima (plemenskog imena) nego u vidu teritorionima sa značenjem „Hrvatska“ (ili „Bijela Hrvatska“/„Croatia Alba“ kako je navedeno u *Ljetopisu popa Dukljanina*).

Kao zaključak ovog razmatranja o autohtonom procesu formiranja hrvatskih plemenskih imena u različitim dijelovima Europe: u nekadašnjoj rimskoj provinciji Dalmaciji, današnjoj Češkoj i današnjoj sjeverozapadnoj Ukrajini može se ponuditi mišljenje poljskog slavista Aleksandera Brücknera (1856. – 1939.) koji je smatrao da se u Slavena ista plemenska imena pojavljuju na različitim mjestima koja su dosta udaljena jedna od drugih te kako, unatoč sličnosti imena, ta plemena nemaju zajedničko podrijetlo. Brückner je tu činjenicu uzimao kao glavni dokaz negiranja bilo kakve povezanosti ranosrednjovjekovnih dalmatinskih Hrvata sa sjevernim češkim Hrvatima, odnosno sjeveroistočnim ukrajinskim Hrvatima. Poznati češki arheolog Lubor Niederle (1865. – 1944.) taj je Brücknerov stav opovrgavao koristeći argument o neslavenskom podrijetlu hrvatskog imena: „Naime, samo zajedničko ime, ako je neslavenskog podrijetla, osporava tu činjenicu. To nije ime kao Poljani, Smoljani, Lužani i slična koja su u slavenskoj etnološkoj nomenklaturi tako uobičajena da i nije čudo kad se susretnemo s imenom Poljana na različitim stranama, iako oni nisu imali zajedničko podrijetlo.“⁹⁹

Međutim, kao što je već objašnjeno, ime „Hrvate“ kao množinsko plemensko ili „Hrvati“ kao teritorijalno, doista jest slavenskog podrijetla (kao izvorni regionim izveden je iz staroslavenske toponimske varijante „hrvat“ koja označava ograđeno mjesto, gradinu tj. tvrđu/grad – praslavensko *górdь) te je, ako se poslužimo izričajem L. Niederlea, upravo kao i ime Poljana, Smoljana, Lužana itd. u slavenskoj etnološkoj nomenklaturi prilično uobičajeno, tako da i nije čudno ako se susrećemo s imenom Hrvata u različitim, me-

99 Ljubičić, „Podrijetlo Hrvata“, 44.

đusobno vrlo udaljenim, dijelovima Europe (današnjoj Hrvatskoj, Češkoj i Ukrajini), iako svi ti Hrvati nemaju zajedničko podrijetlo niti potječu jedni od drugih, kao što je ispravno zaključio Aleksander Brückner.

Grad – staroslavenski „hrvat“ i hrvatska plemenska imena u Europi

U kontekstu povezanosti praslavenskog *górdь (u formi staroslavenske toponimske varijante „hrvat“) za ograđeno mjesto (tvrđu/grad) i hrvatskih plemenskih imena zabilježenih u povijesnim izvorima u različitim dijelovima Europe bitno je iznijeti i rezultate nekih drugih arheoloških i etimoloških istraživanja. Prema Milanu Vachu, na područjima u kojima izvori bilježe postojanje češkog hrvatskog plemena nalazi se niz utvrda koje su, prema arheološkim istraživanjima, služile samo u obrambene svrhe i za zaštitu stanovništva – ne i kao sjedišta čelnih ljudi. Zanimljivo je da utvrde takvog tipa ne susrećemo u tolikom obimu, odnosno s navedenom svrhom, na područjima drugih čeških slavenskih plemena. Orest Korčinski također je ukazao na postojanje niza gradina (nekadašnjih utvrđenja) koje nisu toliko specifične za druge Slavene, a nalaze se u sjeverozapadnoj Ukrajini (Galiciji), tj. na nekadašnjem području ukrajinskog hrvatskog plemena.¹⁰⁰ Prema jezikoslovnim istraživanjima A. Gluhaka staropoljski izraz „charwat“ (tj. „hrvat“) znači „gradski stražar“,¹⁰¹ što također posredno potvrđuje vezu između imena toponima/regionima/teritorionima „hrvat“/„hrvati“ i pojma „grad“. Također, na slavenskim područjima uz Baltik (u Pomeraniji) zabilježeno je i kašupsko ime naselja „Charwatynia“, dok kao apelativ u kašupskom jeziku sam izraz „charwatynia“ označava „staru, zapuštenu zgradu“,¹⁰² što također upućuje na zaključak da je staroslavenski toponim „hrvat“ značio grad, gradinu, odnosno izvorno – ograđeno mjesto.

100 Ljubičić, „Podrijetlo Hrvata“, 44-45.

101 Gluhak, „Podrijetlo imena Hrvat“, 130.

102 Isto, 130.

Slika 8. Približne lokacije nekih mjesnih naziva toponimske varijante „hrvat“ od središnje do južne i istočne Europe

Treba istaknuti da toponimska varijanta „hrvat“ nije jedina forma u kojoj je moguće prepoznati praslavenski oblik *górdь za suvremeno „grad“. To je tek jedna specifična varijanta u nizu drugih (zabilježenih u raznim europskim krajevima u kojima obitava ili je obitalo slaven-sko stanovništvo), što se može prikazati na sljedeći način:

Glavne varijante praslavenskog *górdь – njihove suvremene paralelne toponimske inačice							
*H.rwat - Hrvat							
Grad	Gorod	Horod	Horodok	Hrud	Hrod	Hrad	Chrawat
Novigrad				Navahrudak		Novohrad	
Gradec	Gorodets					Hradec	Charwatec
Gradsko						Hradisko	
Gradišće		Horodysche				Hradiště	
			Haradok		Hrodna		Kraut
			Gorodok	Novogrudok	Grodno		Kraubat
		Horodenka					Korbetha

Paralelne suvremene toponimske inačice s pridjevom „bijeli“							
Biograd	Bely Gorod	Bilhorod	Bely Gorodok				
Beograd	Belgorod						

Srednjovjekovni povijesni izvori svjedoče kako se epitet „Bijeli“ u kontekstu hrvatskog plemenskog imena (Bijeli Hrvati) pridaje samo dalmatinskim Hrvatima, dok su hrvatski plemenski etnonimi na području Češke, kao i na području Ukrajine zabilježeni samo kao Hrvati, ali ne i kao „Bijeli Hrvati“.

Primjerice, u „Anglosaskoj kronici“ sastavljenoj u Wessexu za vrijeme kralja Alfreda Velikog (871. – 899.): „Na sjeveroistok od Moravljana jesu Dalaminci, i na istok od Dalaminaca jesu Hrvati („Horigti“), i na sjever od Dalaminaca jesu Srbi, i na zapad od njih Siusli. Na sjever od Hrvata („Horoti“) je zemlja žena, i na sjever od zemlje žena jesu Sarmati sve do Ripejskoga gorja.“¹⁰³

Arapski pisac Masudi krajem prve polovice X. stoljeća (943./944.) piše o karpatskim Slavenima za čije kraljeve kaže da su se neki pokrstiti, dok su drugi ostali pogani. Prema Masudiju, u davna vremena nad slavenskim narodom Volinjana vladao je kralj Mağah, a uz Volinjane između ostalih slavenskih plemena Masudi spominje i Moravljane, Hrvate („Chorwātin“) i Čehe.¹⁰⁴

Također, u već spomenutoj povelji njemačkoga kralja Otona I. iz 973. godine granice Praške biskupije opisuju se tako da navode sva slavenska plemena koja su joj pripadala, uključujući, između ostalih,

103 Katičić, „Dalmatia u zemljopisu Alfreda Velikoga“, 81.

104 Margetić, *O etnogenezi Hrvata i Slavena*, 64.

„(...) Psovane, Chrovati et altera Chrowati, Slasane, Trebowane, Boborane, Dedosane (...).“¹⁰⁵

Prema legendi sastavljenoj u prvoj polovici X. stoljeća, a sačuvanoj u rukopisima XIII. – XIV. stoljeća, kaže se „kako je majka Većeslavova, po imenu Drahomira, začuvši za smrt njegovu, plačući pohitala, bacila se na grudi njegove, pa ga onda dala odnijeti u svećenički dom.“¹⁰⁶ Zatim se navodi: „Ubojavši že sja mati jeho (Drahomira) smerti i beža v Horvati (Krovati)“.¹⁰⁷

Prema Kadlubekovim navodima, poljski knez i kralj Boleslav I. Hrabri (992. – 1025.) pokorio je svojoj vlasti, među ostalima, i jedno hrvatsko pleme: „Hunnos seu Hungaros, Cravatios et Mardos, gentem validam, suo mancipavit imperio“.¹⁰⁸

Nestor, pišući o ukrajinskom hrvatskom plemenu, navodi sljedeće: „I živjahu v mire i Poljane i Drevljane i Sever i Radimiči i Vjatiči i Horvate. Dulebi že živjahu po Bugu, kde nine Volinjane, a Ugliči i Tiverci sedjahu po Dnestru, prisedjahu k Dunajevi, (...)“¹⁰⁹

Isti ljetopisac, opisujući Olegov pohod na Carigrad 907. godine, piše: „V leto 6412., v leto 6413., v leto 6414., (904. – 907.) ide Ol,g na Greki. Igorja ostaviv v Kijeve; poja že množstvo Varjag i Sloven i Čjudi i Kriviča i Merju i Poljani i Sever i Drevljani i Radimiča i Horvati i Dulebi i Tiverca, iže skut tolkovniki: si vsi zvahut sja Velikaja Skut, i s simi vsemi pojde Ol,g na konih i v korabliah, i be čislom korablij 2000, i pride k Cesarju Gradu.“¹¹⁰

O vojnom pohodu kijevskoga kneza Vladimira, s ciljem pokoravanja hrvatskog plemena na sjeverozapadu današnje Ukrajine (u tadašnjoj Vladimirskoj kneževini), Nestor iznosi sljedeće podatke: „V leto 6501. (=993.) ide Vladimer na Hrovati. Prišdšju že jemu s vojni Hrovatskija, se Pečenezi pridoša po onoj strane od Suli, Vladimer že poidu protivu im, i srete je na Trubeži na brode, kde nine Perejaslavl“.¹¹¹

Vijest o tom Vladimirovu ratu donosi i poljski ljetopisac Dlugosz: „Vastatis eo anno dux Russiae Carvatis infertur illi (duci) a Pieczyngis (Pečenegi) bellum, contra quos egressus ad fluvium Rubiessa (Trubež) eos offendit (...)“¹¹²

105 Klaić, *Hrvati i Hrvatska*, 65.

106 Isto, 67.

107 Isto

108 Isto, 62.

109 Isto, 58.

110 Isto, 60-61.

111 Isto, 62.

112 Isto

Jedini vjerodostojni spomen „Bijelih Hrvata“ odnosi se na dalmatinske Hrvate, a o njima pisac djela „De administrando imperio“ sredinom X. stoljeća navodi: „Hrvati, koji sada nastavaju strane Dalmacije, potječu od nekrštenih Hrvata, koje i Bijelima nazivlju.“¹¹³ Budući da je Porfirogenet pretpostavljao seobu dalmatinskih Bijelih Hrvata iz sjevernijih krajeva na jug Europe, odnosno zajedničko podrijetlo južnoeuropskih, srednjoeuropskih i istočnoeuropskih hrvatskih plemena, on i tim sjevernijim hrvatskim plemenima (žiteljima „velike (u značenju „stare“ tj. nekadašnje)¹¹⁴ Hrvatske“), od kojih su južni Hrvati prema piscu DAI-a potekli, također pridaje pridjev „Bijeli“ – Hrvati (odnosno njihovu zemlju naziva „Bijela“ – Hrvatska). Međutim, kao što je navedeno, niti jedan drugi ranosrednjovjekovni povijesni izvor ne potvrđuje takvu konotaciju. Također, kada opisuje navodnu sjevernu, „staru“ tj. nekadašnju Hrvatsku, iz koje su Hrvati „došli“ na jug, pisac DAI-a miješa vijesti o srednjoeuropskim (češkim) i istočnoeuropskim (ukrajinskim) hrvatskim plemenima.

Tako se (vjerojatno) za češka hrvatska plemena u DAI-u navodi kako se nalaze „kod Frangije“ (tj. Franačke = Sveto Rimsko Carstvo; op. a.): „Ostali pako Hrvati ostadoše kod Frangije, i zovu se danas Bjelohrvati, imajući svoga vlastitoga Arhonta, a podložni su Otonu Velikom, kralju Frangije i Saske. Oni su nekršteni, a ulaze sa Turcima (Magjarima) u tazbine i prijateljstva.“¹¹⁵ U jednom drugom poglavlju istoga spisa za njih se navodi: „Oni su onkraj Turske, stanuju blizu Frangije, a susjedi su Slovenima, nekrštenim Srbima.“¹¹⁶

Za jedan drugi navod iz DAI-a moglo bi se zaključiti kako se vjerojatno odnosi na područje hrvatskog plemena u sjeverozapadnoj Ukrajini (Galiciji): „Velika Hrvatska, koju i Bijelom zovu, nije krštena ni do danas (...) podiže manje konjaništva i pješadije, nego li krštena Hrvatska, jerbo ih neprekidno pljačkaju Frangi, Turci (Magjari) i Pečenezi. Isto nemaju ni sagena, ni kondura, niti trgovačkih ladja, zašto je daleko more. Od njih bo do mora ima puta 30 dana, a more, koje je 30 dana daleko, jest tako nazvano Crno more.“¹¹⁷

Slovenski povjesničar Ljudmil Hauptmann je 1937. godine posebno upozorio na kontradiktornosti u poglavljima DAI-a koji spominju

113 *De administrando imperio (O upravljanju carstvom)*, 80. (u nastavku: DAI)

114 Mužić, *Hrvatska povijest devetoga stoljeća*, 175.

115 DAI, 80.

116 Isto

117 Isto, 83.

navodnu „Bijelu Hrvatsku“ u sjevernijim europskim krajevima na sljedeći način:

- 1) Bijela Hrvatska – s one strane Bagibareje, blizu Franaka te je podložna Otonu Velikome;
- 2) Bijela Hrvatska – s one strane Mađara, blizu Franaka i Srba;
- 3) Bijela Hrvatska – blizu Srba, Mađara, Franaka i Pečenega.

„Kako se vidi, Konstantinov je tekst posve smušen. Jer ako ga prihvatimo, Bijela bi Hrvatska ležala jedanput u Češkoj, drugi put iza Karpata, a treći ni svrdlom ni kliještima ne bismo iz njega izvukli na koji se od ovih predjela njegove riječi odnose.“¹¹⁸ Zanimljiv je i zaključak hrvatskog jezikoslovca Vatroslava Jagića koji je još 1880. godine napisao kako je careva „grosses heidnisches Weisskroatien“ jedna zemlja fantazije (sein Phantasieland).¹¹⁹

Iz svega navedenog može se zaključiti da neka jedinstvena hrvatska zemlja/država u sjevernijim dijelovima Europe (tzv. Porfirogenetova „Bijela Hrvatska“) – u svojstvu pradomovine dalmatinskog hrvatskog plemena, nikada nije postojala. Navodi iz DAI-a ukazuju na to da je i u ovom slučaju riječ o literarnoj konstrukciji u kojoj se u jednu cjelinu nevjesto spajaju raznorodni podatci o češkim i ukrajinskim hrvatskim plemenima. Potom se tako osmišljena poganska „stara“ tj. nekadašnja Hrvatska u carevu spisu pojednostavnjeno predstavlja kao nekadašnje sjedište dalmatinskih „krštenih Hrvata“, odnosno preteča „krštene Hrvatske“ na jugu Europe, koju su dalmatinski Hrvati utemeljili nakon što su pobijedili svoje avarske, odnosno franačke neprijatelje i potom primili kršćanstvo iz Rima, odnosno Bizanta.

Za razliku od nepouzdanog Porfirogenetova povezivanja epiteta „Bijeli“ s češkim i ukrajinskim hrvatskim etnonimima, egzistenciju „Bijelih Hrvata“ na jugu Europe, tj. na dijelu prostora današnje Hrvatske te Bosne i Hercegovine potvrđuju, uz (posredno) DAI, još tri povijesna izvora. Tako se u Nestorovoj kronici s početka XII. stoljeća (kako donosi I. Mužić) navodi: „Po mnozeh že vremeneh seli sat Sloveni po Dunajevi, kde jest nine agorska (ugarska) zemlja i blgarska. Od teh Sloven razidoše se po zemlji, i prozvaše se imeni svojimi, kde sedošē na kotorôm meste, jako prišedše sedošē na rece imenom Morava, i prozvaše se Moravani, a drugi Česi narekoše se, a se ti že Sloveni: Hrvate belij, i Srbe i Horutane...

118 Mužić, *Hrvatska povijest devetoga stoljeća*, 176.

119 Isto, 174.

Tako razide se slovenski jezik...”¹²⁰ U ovom Nestorovu zapisu južnoeuropsko hrvatsko pleme („Hrvate belij“) spominje se u odlomku u kojemu stoji da su Slaveni također: Bijeli Hrvati, Srbi i Horutani (tj. Karantanci). Prema načinu Nestorova nabrojanja slavenskih plemena, moguće je zaključiti kako ti „Bijeli Hrvati“ žive u blizini Karantanije, odnosno na području nekadašnje rimske provincije Dalmacije.¹²¹

Također, u latinskom izvorniku *Ljetopisa popa Dukljanina* (kako donosi I. Mužić) piše: „Deinde Maritima in duas divisit provincias, a loco Dalmae, ubi rex tunc manebat et synodus facta est, usque ad Valdevino vocavit Croatiam Albam quae et inferior Dalmatia dicitur.“¹²² dok se u hrvatskom prijevodu („Hrvatskoj kronici“) istog teksta navodi sljedeće: „Od Dalme do Valdemina prozva Hrvate bile, što su Dalmatini Nižnji.“¹²³ Već je istaknuto kako je latinski izraz „Croatia Alba“ (ili Bijela Hrvatska), prevoditelj razumijevao (i preveo) kao sintagmu „Hrvati bili“ u teritorijalnom smislu, što je još jedna potvrda postojanja „Bijele Hrvatske“, odnosno „Bijelih Hrvata“, na jugu Europe – u Dalmaciji. Naposljetku, u jednom odlomku *Kronike* Mihe Madijeva (umro oko 1358.), za kojeg se pretpostavlja da potječe iz još starije (danas izgubljene) *Splitske kronike*, izričito se navodi kako „Petar od plemena Cacauntova“ iz Splita i Petar „od plemena Gušićeva“ iz Krbava nazivaju sebe i svoje zemljake „Bijelim Hrvatima“ (Croates Albi): „Tada primivši (Petar Splječanin) od njega (Petra Gušića) vjeru, otkrije mu sve. Potom razgovarajući međusobno, pođoše zajedno ne govoreći nikomu ništa, i stupiše pred kralja te sagnute glave i skučenih koljena pozdraviše. Nato ih kralj upita, odakle su, a oni jednodušno odgovore: „Mi smo Hrvati bijeli“ (Croates Albi), te mu ponudiše vladanje nad Spljetom i nad čitavom Hrvatskom.“¹²⁴

Uz Biograd, vjerojatno sjedište „Sidraške“ (tj. Primorske) županije,¹²⁵ također se u izvorima veže pridjev „Bijeli“ (lat. Alba). Prvi spomen toga grada pod nazivom „Belogradon“ (τὸ Βελέγραδον) odnosi se na sredinu X. stoljeća, tj. djelo „De administrando imperio“ u kojem se spominje kao jedan od devet naseljenih gradova „krštene Hrvatske“.¹²⁶ U ispravama XI. stoljeća navodi se kao „Belgradum“ i „Alba civitas“ (tj. Bijeli grad).¹²⁷

120 Tafra, *Hrvati i Goti*, 9.

121 Isto, 9-10.

122 Mužić, *Hrvatska kronika*, 144.

123 Isto, 76.

124 Mužić, *Hrvatska povijest devetoga stoljeća*, 85-86.

125 Ivo Goldstein *et al.*, *Hrvatske županije*, 14.

126 Đermek, „Položaj županije τὰ Ἡμοῖα Konstantina Porfirogeneta“, 628.

127 Buškariol, „Istraživanja don Luke Jelića u Biogradu na Moru“, 25.

Ivan Lučić Lucius sredinom XVII. stoljeća za Biograd navodi sljedeće nazive: „Alba maritima, olim Blandona, deinde Beligrada et Belgradum civitas Croatiae maritimae, nunc Dalmatiae destructa, vulgo Zara vecchia, Slavis Biograd; dicta Alba maris (...)“¹²⁸

Arapski je kartograf Muhammad al-Idrīsī sredinom XII. stoljeća u čast kralja Sicilije Rogera II. priredio opsežno djelo „Geografija“ tj. „Rogerova knjiga“ (*Kitab al Rudjar*) i kartu svijeta (*Tabula Rogeriana*) u kojima je, uz ostalo, detaljno opisao, odnosno prikazao Jadransko more („Halig al Banadikah“) te Hrvatsku („Bilad Garuasia“).¹²⁹ Zanimljivo je kako Al-Idrīsī ime Biograda navodi kao: „D. ghûwâṭa“.¹³⁰ Također, isti pisac mađarski Stolni Biograd („Székesfehérvár“) navodi kao „B.lghrâta“,¹³¹ a Csongrâd u Mađarskoj kao J.r.n.grâtha.¹³² Osim toga, (vjerojatno) Białogard u današnjem poljskom dijelu Pomeranije navodi se kao: „N.gh.râda“.¹³³ Neki autori smatraju kako je, u slučaju naziva hrvatskog Biograda na Al-Idrīsījevoj karti, došlo do zamjene slova „w“ sa slovom „r“, pa bi ime toga grada umjesto „D. gwatah“ bilo ispravnije čitati kao: „D. gratah“.¹³⁴ U svakom slučaju, može se zaključiti kako se arapski izrazi za slavensku riječ „grad“ u navedenom kartografskom izvoru: „-ghrâta“ (Stolni Biograd), „-grâtha (Csongrâd), „-gh.râda“ (Białogard) i „-ghûwâṭa“/„gratah“ (Biograd) u priličnoj mjeri poklapaju s nekim već navedenim oblicima toponima „hrvat“ kao što je „Grawat“ u Saskoj (oko 1086.), pa čak i s nazivom za Hrvatsku na Al-Idrīsījevoj karti (Garuasia – „G.rwasiah“).

Slika 9. Prikaz dijela Al-Idrīsījeve karte s hrvatskom obalom Jadrana od Novigrada do Splita¹³⁵

128 Kurelac, „Prilozi Ivana Lučića-Luciusa leksikonu M. A. Baudranda“, 256.

129 Kozličić *et al.*, „Geografska osnova navigacije Velebitskim kanalom“, 49.

130 Al-Idrīsī, *La première géographie de l'Occident*, 386.

131 Isto, 436.

132 Isto, 441.

133 Isto, 450.

134 Buškariol, „Istraživanja don Luke Jelića u Biogradu na Moru“, 26.

135 Lučić *et al.*, *Hrvatski povijesni zemljovid*, 15.

S obzirom na primjetnu glasovnu izmjenu „G“ – „H“ (grvat-hrvat), prema E. Paščenku, praslavensko „g“ koje je karakteristično za neke slavenske jezike (npr. u hrvatskoj riječi „grad“) u nekim drugim slavenskim jezicima nije sačuvalo (npr. ukrajinski toponim „Ўжгород“ = Užhorod). Spomenuto „g“ se u tim slučajevima pretvorilo u frikativno „hg“, a potom s vremenom u faringalni „h“. Pretpostavlja se kako se to dogodilo tijekom VII. st. pr. Kr. u narječjima stepskog areala i to pod jezičnim utjecajem Skita i Sarmata. Tako se, prema Paščenkovu tumačenju, ukrajinsko faringalno „h“ formiralo kao tipična osobina u uvjetima jačanja slavenoiranskih jezičnih kontakata te se širilo u „sklavinskom“ kulturno-etnografskom arealu. Osim toga, isti autor navodi i specifični naziv „Gorvat“ vezan za karpatsko područje, gdje je „g/h“ frikativno kao u suvremenom ukrajinskom „Ghorvat“, što se može tumačiti kao neka vrsta granice slavenoiranskih dodira.¹³⁶

Ta prijelazna forma (g – h/g – h), u slučaju praslavenskog *górdʰ (tj. suvremenog „grad“),¹³⁷ prema primjerima koje donosi A. Gluhak¹³⁸ može se pregledno, na primjerima iz nekoliko slavenskih jezika, prikazati na sljedeći način:

*ghordho- (indoeuropski)							
*górdʰ (praslavenski)							
hrvatski	poljski	polapski	ruski	ukrajinski	bjeloruski	gornjolužički	češki
grâd	gród	gord	górod	hórod	hórad	hród	hrad

Ako bi se koristio suvremeni oblik praslavenskog *górdʰ (indoeuropsko *ghordho-) u hrvatskom jeziku, tada bi se staroslavenski toponim „hrvat“ mogao posuvremenjeno izreći kao „grâd“, a prema tome bi i posvojni pridjev „hrvatski“/„hrvatska“/„hrvatsko“ u suvremenom hrvatskom jeziku glasio: „gradski“, „gradska“ odnosno „gradsko“.

Porfirogenetov mit o dolasku/seobi Hrvata

Začetnik mita o dolasku/seobi Hrvata iz pretpostavljene Bijele Hrvatske u ranosrednjovjekovnu Dalmaciju, odnosno iz sjevernijih krajeva

136 Paščenko, *Etnogeneza i mitologija Hrvata*, 66.

137 Prema A. Gluhaku, praslavensko *górdʰ izvodi se iz indoeuropskog *ghordho-, dok je indoeuropski korijen *gherdh- „ograditi, prenapraviti, opasati“, koji je sufiksom – dh- proširen od *gher- „uhvatiti, obuhvatiti“: Gluhak, *Hrvatski etimološki rječnik*, 243.

138 Isto, 242.

va na jug Europe početkom VII. stoljeća je bizantski car-pisac Konstantin Porfirogenet. Car je tom pričom na svoj način objašnjavao tadašnje istodobno postojanje slavenskih plemena – nositelja etnonima „Hrvati“ („Hrvate“) na jugu Europe, u srednjoj Europi i istočnoj Europi te je nevješto iskonstruirao priču o navodnoj hrvatskoj seobi sa sjevera na jug u kontekstu borbi bizantskih careva (osobito Heraklija) s Avarima i Slavenima.¹³⁹ Prema tome, ta literarna konstrukcija zapisana sredinom X. stoljeća, predstavlja jednostavno rečeno Porfirogenetovu legendu.¹⁴⁰ Naime, osim DAI, niti jedan drugi ranosrednjovjekovni izvor (domaći ili inozemni) ne spominje doseljavanje hrvatskog plemena tj. neke skupine nositelja hrvatskog etnonima u ranosrednjovjekovnu Dalmaciju.¹⁴¹

Slika 10. Franjo Josip Mücke; „Dolazak Hrvatah u Hrvatsku“¹⁴²

139 O brojnim nekonzistentnostima unutar teksta spisa „De administrando imperio“, od 29. do 36. glave, u okviru kojih je, između ostaloga, razložena i priča o navodnom dolasku Hrvata u Dalmaciju više u: Ančić, Mladen. „Ranosrednjovjekovni Neretvani ili Humljani: Tragom zabune koju je prouzročilo djelo De administrando imperio“. U *Hum i Hercegovina kroz povijest: Zbornik radova knj. 1*, ur. Ivica Lučić, 218-278. Zagreb: Hrvatski Institut za povijest, 2011.

140 O spomenutim Porfirogenetovim „pseudohistorijskim narativnim konstrukcijama“ i kontekstu u kojem je to djelo nastalo više u: Danijel Džino, „Pričam ti priču: ideološko-narativni diskursi o dolasku Hrvata u De administrando imperio“, *Radovi* 42 1 (2010): 153-165.

141 Margetić, „Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata“, 31-65.

142 http://db.nsk.hr/Bastina/cртези_графике/Muecke_Josip_Franjo/GZGH284mue1.jpg (30. 10. 2018.)

Povijesni izvori iz perioda „seobe naroda“, tj. od početka srednjeg vijeka do sredine VII. stoljeća, obzirom na područje nekadašnje rimske provincije Dalmacije svjedoče o vladavini Istočnih Gota,¹⁴³ a zatim i provalama Slavena¹⁴⁴ te Avara,¹⁴⁵ dok niti jednom riječju ne spominju neko hrvatsko pleme, odnosno njegov legendarni „dolazak“.¹⁴⁶ Od kasnijih izvora: prema Tomi Arhiđakonu doselili su se „plemeniti rodovi“ Gota ili Slavena,¹⁴⁷ dok su za tog srednjovjekovnog kroničara tadašnji Hrvati antički Kureti ili Koribanti koji su i prije srednjeg vijeka živjeli u Dalmaciji;¹⁴⁸ prema Dukljaninu doselili su se Goti („koji su i Slaveni“) pod braćom Totilom i Ostroilom – njegov *Ljetopis* također ne spominje doseobu neke skupine pod hrvatskim imenom, dok se u prijevodu Dukljaninova spisa („Hrvatskoj kronici“ iz XIV. stoljeća) Hrvati navode kao već nazočni prilikom provale Gota u Dalmaciju;¹⁴⁹ ljetopisac Nestor „pradomovinu“ Slavena smješta u Podunavlje (Ugarsku i Bugarsku), pa dalmatinske Hrvate („Bijele Hrvate“) uopće ne spominje u kontekstu seobe Slavena: seljenja slavenskih plemena su, prema Nestoru, bila usmjerena od juga prema sjeveru i istoku i to pod pritiskom Rimskog Carstva (tj. „Vlaha“, kako Nestor imenuje Rimljane).¹⁵⁰

143 Tafra, *Hrvati i Goti*, 101-113.

144 Margetić, *O etnogenezi Hrvata i Slavena*, 333-345.

145 Heršak i Silić, „Avari: osvrt na njihovu etnogenezu i povijest“, 200-216.

146 Do danas često korištena sintagma „dolazak Hrvata“, iako historiografski neutemeljena, bila je osobito popularna u drugoj polovici XIX. i početkom XX. stoljeća, pa se ta mitska formula utkala primjerice u naslove: romana, kazališnih predstava, nekoliko umjetničkih djela (poznatih slikara kao što su Josip Franjo Mücke, Ferdinand Quiquerez, Celestin Mato Medović i Oton Iveković), a u suvremeno doba čak i u popularnu glazbu.

147 Tafra, *Hrvati i Goti*, 193-194.

148 Pešut, „Goti koji su i Slaveni“, 324.

149 Tafra, *Hrvati i Goti*, 197-198.

150 Isto, 7-10.

Slika 11. Celestin Medović; skica za sliku „Dolazak Hrvata“¹⁵¹

Osim toga, Porfirogenet je u okvir svoje literarne konstrukcije umetnuo i imperatorsko, Heraklijevo naređenje Hrvatima da sa sjevera (iz izmišljene poganske „Bijele Hrvatske“) krenu na jug, protjeraju bizantske neprijatelje Avare/Franke i dosele se u Dalmaciju, gdje su postali kršćanima. Međutim, iz svega navedenog može se zaključiti

151 <http://dizbi.hazu.hr/object/27005> (30. 10. 2018.)

kako se dolazak/seoba Hrvata u Dalmaciju početkom VII. stoljeća (a ni prije ili kasnije) nije nikada dogodio: (Bijeli) Hrvati su se autohtono, tijekom dugotrajnog procesa, formirali na području jednog dijela nekadašnje rimske provincije Dalmacije tek nakon završetka perioda „seobe naroda“, na sličan način kako su se autohtono te međusobno neovisno, formirala i hrvatska plemena u današnjoj Češkoj, odnosno današnjoj sjeverozapadnoj Ukrajini. Zajednička karakteristika svih tih različitih ranosrednjovjekovnih slavenskih plemenskih skupina, koje nalazimo u različitim dijelovima Europe, je njihovo ime, a ono je u sva četiri slučaja u svojoj osnovi poteklo od široko rasprostranjenog staroslavenskog toponima „hrvat“ (toponimske varijante praslavenskog *górdъ) odnosno preciznije, u dalmatinskom slučaju, od staroslavenskog toponima „bijeli-hrvat“.

Slika 12. Približne lokacije četiriju ranosrednjovjekovnih hrvatskih plemena u središnjoj, južnoj i istočnoj Europi tijekom X. stoljeća

Bibliografija

- Ančić, Mladen. „Ranosrednjovjekovni Neretvani ili Humljani: Tragom zabune koju je prozročilo djelo De administrando imperio“. U *Hum i Hercegovina kroz povijest: Zbornik radova knj. 1*, ur: Ivica Lučić, 218-278. Zagreb: Hrvatski Institut za povijest, 2011.
- Ančić, Mladen. „Franački i langobardski utjecaji pri stvaranju i oblikovanju Hrvatske Kneževine“. *Starohrvatska prosvjeta* III 43 (2016): 217-238.
- Brković, Milko. „Diplomatička analiza Trpimirove i Muncimirove isprave: u počast Mihe Barade“. *Povijesni prilozi* 41 41 (2011): 85-129.
- Budak, Neven, ur. *Etnogeneza Hrvata = Ethnogeny of the Croats*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1995.
- Buškarior, Frane. „Istraživanja don Luke Jelića u Biogradu na Moru na položaju Glavica – Biogradski spomenici I“. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 27 1 (1988): 21-55.
- Džino, Danijel. „Pričam ti priču: ideološko-narativni diskursi o dolasku Hrvata u De administrando imperio“. *Radovi* 42 1 (2010): 153-165.
- Đermek, Anđelko. „Položaj županije τὰ Ἡμεῖς Konstantina Porfirogeneta“. *Radovi* 47 2 (2015): 619-640.
- Gluhak, Alemko. „Podrijetlo imena Hrvat“, *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 37 5 (1989 – 1990): 129-138.
- Gluhak, Alemko. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: „August Cesarec“, 1993.
- Gluhak, Alemko. „Seobe i jezična starina, nekoliko bilježaka“. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 15 (2009): 167-172.
- Goldstein, Ivo et al. *Hrvatske županije kroz stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga, 1996.
- Goldstein, Ivo. *Hrvatska povijest*, 2008.
- Heršak, Emil i Ana Silić. „Avari: osvrt na njihovu etnogenezu i povijest“. *Migracijske i etničke teme* 18 2-3 (2002): 197-224.
- Idrīsi, Al-. *La première géographie de l'Occident*. Paris: Flammarion, 1999.
- Josipović, Ivan. „Nova zapažanja o trabeaciji oltarne ograde iz Šopota kod Benkovca“. *Starohrvatska prosvjeta* III 42 (2015): 133-143.
- Karbić, Damir. „Zlatni vijek Bribira“. *Hrvatska revija* 7 2 (2007): 12-19.
- Katičić, Radoslav. „Dalmatia u zemljopisu Alfreda Velikoga“. *Starohrvatska prosvjeta* III 30 (2003): 77-98.
- Klaić, Nada. „Paulus de Breberio banus Croatorum dominus et Bosne“. *Arhivski vjesnik* 17-18 1 (1975): 409-423.
- Klaić, Vjekoslav. „Prilog za povijest Poljica u 15. stoljeću“. *Vjesnik kr. Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskoga zemaljskoga arkiva* XVI (1914): 40-44.
- Klaić, Vjekoslav. *Hrvati i Hrvatska Ime Hrvat u povijesti slavenskih naroda*. Split: Laus, 1991. Pretisak, Zagreb: Matica hrvatska, 1930.
- Konstantin Porfirogenet. *De administrando imperio (O upravljanju carstvom)*. Predgovor, Mladen Švab. Komentari i prijevod na hrvatski jezik Nikola pl. Tomašić. Prijevod na engleski jezik Gyula Moravcsik i R. J. H. Jenkins. Zagreb: Dom i svijet, 2003.
- Kozličić, Mithad, Josip Faričić i Sanda Uglešić. „Geografska osnova navigacije Velebitskim kanalom prema Senjskom peljaru iz 1639. godine“. *Geoadria* 17 1 (2012): 45-71.
- Kroch, Karel. „Predslavenska Crvena Hrvatska pod sarmatskim Horitima u Ukrajini (374-992)“. U *Staroiransko podrijetlo Hrvata*, ur: Zlatko Tomičić, Andrija-Željko Lovrić, 155-164. Zagreb: Kulturni centar pri Veleposlanstvu I. R. Iran, 1999.

- Kurelac, Miroslav. „Prilozi Ivana Lučića-Luciusa leksikonu M. A. Baudranda“. *Radovi Leksikografskoga zavoda „Miroslav Krleža“* 1 1 (1991): 253-262.
- Lučić, Josip et al. *Hrvatski povijesni zemljovidi*. Zagreb: Školska knjiga, 2000.
- Ljubičić, Ivan. „Podrijetlo Hrvata tragom hrvatskoga imena“ Diploma Thesis, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2012.
- Macan, Trpimir. *Povijest hrvatskoga naroda*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske: Školska knjiga, 1992.
- Margetić, Lujo. „Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata“. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 8 (1977): 5-88.
- Margetić, Lujo. *O etnogenezi Hrvata i Slavena*. Split: Književni krug, 2007.
- Monumenta antiquissima*. http://arhinet.arhiv.hr/_DigitalniArhiv/Monumenta/HR-HDA-876-10.htm (30. 10. 2018.)
- Moguš, Milan. „Kako pročitati Baščansku ploču“. *Senjski zbornik* 37 (2010): 33-44.
- Mužić, Ivan, ur. *Hrvatska kronika: 547. - 1089.*, 5. izd. Split: Marjan tisak, 2002.
- Mužić, Ivan. *Hrvatska povijest devetoga stoljeća*. Split: Naklada Bošković, 2006.
- Mužić, Ivan. „Bijeli Hrvati u banskoj Hrvatskoj i županijska Hrvatska“. *Starohrvatska prosvjeta* III 37 (2010): 265-298.
- Paščenko, Evgen. *Etnogeneza i mitologija Hrvata u kontekstu Ukrajine*. Zagreb: Meditor, 1999.
- Pleterski, Andrej. „Etnogeneza Slavena – metode i proces“. *Starohrvatska prosvjeta* III 40 (2013): 7-30.
- Pešut, Damjan. „Gothi koji su i Slaveni (Gothi qui et Sclavi)“. *Migracijske i etničke teme* 13 4 (1997): 301-334.
- Petković, Danijel. „Hrvatsko ime u srednjovjekovnoj Slavoniji – prema nekoliko primjera u diplomatskim izvorima od 13. do 15. stoljeća“. *Starohrvatska prosvjeta* III 33 (2006): 243-281.
- Ovsená, Blažena. *Pátranie po tajných slovenských dejinách a slovenskom duchu*. Bratislava: Eko-konzult, 2014.
- Šimunović, Petar. „Lička toponomastička stratigrafija“. *Folia onomastica Croatica* 19 (2010): 223-246.
- Tafra, Robert, ur. *Hrvati i Goti*. Split: Iberia, 1996.
- Vavřínek, Vladimír. „The Question of the Legendary Welegrad (Veligrad) as the Alleged Seat of the Moravian Archbishop Methodius“. *Slovo* 60 (2010): 771-790.

Internetski izvori

- <http://archeologia.w.toruniu.pl/grzybowo/rekonstr/grod2.jpg> (30. 10. 2018.)
- http://www.savel-hobi.net/leksikon/zgodovina_sl/samovadrzava.htm#top (30. 10. 2018.)
- <http://www.priastowie.kei.pl/priast/mapy/1.htm> (30. 10. 2018.)
- https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%C4%8Cesk%C3%A9_kmeny.png (30. 10. 2018.)
- https://bs.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Zadar_County_OpenStreetMap.svg (30. 10. 2018.)
- http://db.nsk.hr/Bastina/cртези_grafike/Muecke_Josip_Franjo/GZGH284mue1.jpg (30. 10. 2018.)
- <http://dizbi.hazu.hr/object/27005> (30. 10. 2018.)

SUMMARY

This paper examines interpretation of the meaning and development of European toponyms, regionyms and ethnonyms with common „Croatian“ basis. The paper also analyses various sources mentioning the „Croatian name,“ taking particular account of Vjekoslav Klaić’s considerations and conclusions on this issue. The paper also includes an analysis of the historical appearance of identical „Croatian“ toponyms, regionym, teritorionym and ethnonym in a part of the area of the former Roman province of Dalmatia (which today represents certain regions of Croatia and Bosnia and Herzegovina) during the early Middle Ages. Finally, the question of the existence of “White Croats” and “White Croatia” in the European context is also debated, as the presumed „arrival of the Croats“ to Dalmatia is also disputed.

Keywords: *Croat, Croats, Croatian toponym, Croatian regionym, Croatian teritorionym, Croatian ethnonym, Regnum Croatorum, White Croats, White Croatia, arrival of the Croats, origin hypotheses of the Croats*